

ՀՅ ԴԱՇՆԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ՄԵԾ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ԹՂԹԱԾՐԱՐՆԵՐԸ

ՀՅԴ մարտական կազմակերպության անվանացանկը*

«ՎԷԱ»-ի նախորդ համարում ՀՅԴ մարտական կազմակերպության անվանացանկի հրապարակումն ընդհատվեց «Սեմեվոն Գառուզյան»-ով (Սիմոն Վրացյան):

Շարունակելով Ն. Լիժնի կազմած այս ընդհանրական դատական գործի հրապարակումը, որը կարևոր սկզբնաղբյուր է Ռուսական առաջին հեղափոխության տարիներին ՀՅԴ առավել ակտիվ գործիչների շրջանակը հստակեցնելու համար, հարկ ենք համարում ուշադրություն հրավիրել այն փաստի վրա, որ ներկայացվող փաստաթղթում կան որոշակի հակասություններ, կրկնություններ ու դեռևս չբացահայտված կեղծանուններ:

Պատճառն այն է, որ ներկա ընդհանրական դատական գործը ներառում է ՀՅԴ Մեծ դատավարության նախօրեին ձերբակալված կամ էլ ցարական իշխանությունների ուշադրությունը գրաված և հետախուզման մեջ հայտնված դաշնակցականների անունները: Կուսակցության ակնառու գործիչների մի մասին, այնուամենայնիվ, հաջողվել է խուսափել հետապնդումներից և այդպես էլ անհայտ մնալ Օխրանայի համար: Քիչ չեն նաև մասնակիորեն բացահայտված, այսինքն՝ զանազան կեղծանունների միջոցով սեփական ինքնությունը թաքցրած անձինք: Վերջիններիս շարքում են «Գասախոս», «Միհրդատ», «Չեչեն», «Բախշի» և Ն. Լիժնի համար այդպես էլ անհայտ մնացած այլ կեղծանուններով հանդես եկած դաշնակցականները: Ներկայացվող անվանացանկում առկա են անգամ հետմահու դատապարտվածների կեղծանուններ: Այսպես, հատկանշական է, որ 1909 թ. մարտ-ապրիլ ամիսներին ընդունված լիժնյան այս որոշման մեջ է ներառվել ժամանակին «Սաքո Մեղավորյան» կեղծանունի տակ թաքնված Սևաբեգի Սաքոն, ով դրանից մոտ 7 ամիս առաջ մահացել էր Երևանում:

Ուշադրության են արժանի նաև Ն. Լիժնի դատական որոշմանը կցված այն 46 անձանց անունները, որոնք 1905-1908 թվականներին ահաբեկման են ենթարկվել ՀՅԴ մարտական կազմակերպության կողմից: Դրանով հանդերձ, ինչպես ամբաստանյալների, այնպես էլ նրանց կողմից ահաբեկման ենթարկված լրտեսների ու մատնիչների անուններն այնքան շատ են, որ անգամ Լիժնի նման բծախնդիր քննիչը չի կարողացել բացահայտել բոլորին:

Ուրեմն, ներկայացվող ընդհանրական դատական գործը՝ որպես ՀՅԴ

* Ընդունվել է տպագրության 6.11.2011:

պատմության սկզբնաղբյուր, արժեքավոր է այլ նյութերի հետ համեմատական քննության համատեքստում, ինչը դյուրացնելու համար առավել աչքի ընկած գործիչների վերաբերյալ փաստաթղթի տողատակերում տրվել են համապատասխան բացատրություններ: Ի դեպ, վերջիններիս դատական գործերի մի մասն արդեն հրապարակվել է ՀՅԴ հայտնի գործիչների անհատական թղթածրարների տեսքով: Օրինակ՝ մեր ընթերցողներին արդեն հայտնի է, որ ցարական Օխրանայի գրություններում վկայակոչվող «Սուրվասյանց Համագասպը» Համագասպ Սրվանձտյանցն է, ուստի ներկա փաստաթղթի հրապարակման ընթացքում անխուսափելի է դարձել որոշ բացատրությունների կամ հիշեցումների կրկնությունը:

Կարծում ենք, որ հրապարակվող ընդհանրական դատական գործն ամփոփում և ամբողջացնում է ինչպես ՀՅԴ Մեծ դատավարության մեջ ներառված գործիչների, այնպես էլ նրանց ներկայացված մեղադրանքների շրջանակը՝ դրանով իսկ բացահայտելով այն իրողությունը, որ չնայած կատարված հսկայական աշխատանքին, Ն.Լ.Խիժինի գլխավորած հետաքննությանն իրականում չի հաջողվել «ջրի երես» դուրս բերել ՀՅԴ ամբողջ կառույցի, առավել ևս՝ մարտական կազմակերպության բոլոր օղակները և դրա առանցքային դեմքերի մի մասին:

Դատավարության ընթացքում ցարական ոստիկանների ու քննիչների համար որպես թիրախներ են ծառայել միայն այն դաշնակցականները, որոնց անունները հիշատակվել են առգրավված գրագրության, հեռագրերի և ամենակարևորը՝ Սիիրանի տված ցուցմունքների ընթացքում: Ուստի պատահական չէ, որ 169 անձանցից բաղկացած այս ցուցակից դուրս է մնացել անգամ 1905-ին ՀՅԴ առավել մեծ աղմուկ հանած գործողության՝ նահանգապետ Նակաչիձեի ահաբեկման հեղինակը՝ Դրաստամատ Կանայանը (Դրոն):

Ավագ Ա. Հարությունյան
Պատմ. գիտ. թեկնածու

**THE FILES OF THE GREAT TRIAL OF THE ARMENIAN
REVOLUTIONARY FEDERATION**

The ARF's Military Organization List

Avag A. Harutyunyan

ՈՐՈՇՈՒՄ¹

1909 թվական, մարտի 13-ից ապրիլի 20:
Քաղաք Նովոչերկասկ:

Նովոչերկասկի օկրուգային դատարանին
կից հատուկ կարևորության գործերով
Գաբրիել Զենիչը, դիտարկելով իր վարած
նահապնությունը հայ հեղափոխական
«Դաշնակցություն» կուսակցություն հանցա-
վոր ընկերակցության գործով, ԳՏԱԿ:

Նախաքննության տվյալներով, բացի նա-
խորդ որոշումներում ցույց տրված այդ կուսակ-
ցության գործիչներից, միանգամայն բացա-
հայտվել է Արևելյան Բյուրոյի, Ահաբեկչական
գործադիր խորհրդի, կենտրոնական կոմիտե-
ների, ենթակոմիտեների և խմբերի անդամնե-
րի հետևյալ կազմը:

Գ. ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ԿՈՄԻՏԵՆԵՐԻ, ԿՈ- ՄԻՏԵՆԵՐԻ ԵՎ ԵՆԹԱԿՈՄԻՏԵՆԵՐԻ ԱՆՎԱՐՆԵՐ.

ԳՐԻԳՈՐՅԱՆՑ ՍԱՍՄՈՆ ԱՐԻԱԿԱՄԻ

(կուսակցական ծածկանունը՝ «Աբրամովիչ»)
– Բաքվի կենտրոնական կոմիտեի անդամ:
Թիֆլիսի կենտրոնական կոմիտեին 110 ռուբլի
և երեք ատրճանակ ուղարկելու հաշվետվու-
թյամբ «Աբրամովիչ» ստորագրությամբ 1906 թ.
նրա նամակը Արևելյան Բյուրոյին: Արևելյան
Բյուրոյի 1906 թ. հաշվետվության մեջ նշված է
«Աբրամովիչից» 73 ռուբլի 90 կոպեկ ստանա-
լու մասին: Պյատիգորսկից Բաքու 1907 թ. հու-
նիսի 11-ին ուղարկված N 1934 գաղտնի հե-
ռագրով ահաբեկիչների ջոկատի ղեկավար
Հակոբ Աբովյանը² «Սիրանի» նկատմամբ
ահաբեկչության հաջող կատարման պատճա-
ռով [sic] «Աբրամովիչին» հայտնել է ահաբեկիչ
ուղարկելու անհրաժեշտության բացակայու-
թյան մասին, իսկ հունիսի 15-ի N 7629 հեռագ-
րով Թիֆլիսի կենտրոնական կոմիտեի անդամ
և ահաբեկիչների ղեկավարներից «Արտա-

վագրը» «Աբրամովիչին» հանձնարարել է
ահաբեկիչների ղեկավար Մեղավորյանին տե-
ղեկացնել ահաբեկիչներով և գումարով Արմա-
վիրի ենթակոմիտեին անհապաղ օգնության
շտապելու մասին (բնագիր գործի թերթեր 908
հակ., 1873 հակ., 1012 հակ., 2321 հակ., 2322,
2361, 2381, 3542 հակ., 3580, 3840-43, 3868-70,
3875, 3882):

ԳՐԻԳՈՐՅԱՆՑ ՄԿՐՏԻՉ ՆԱԶԱՐԵԹԻ

(կուսակցական ծածկանունը՝ «Սկրտիչ») –
Ախալցխայի կոմիտեի անդամ: Թիֆլիսից
«Ահաբեկիչ-Մարմին» կից ահաբեկիչների
ջոկատի պետ Սաքո Մեղավորյանը 1907 թ.
օգոստոսի 21-ի N 9599 գաղտնի հեռագրով
Սկրտիչ Գրիգորյանցին հրահանգել է
ահաբեկիչներ գտնել (բնագիր գործի թերթեր
1021-1022, 1659-1660, 2322, 2361):

ՂԱՐԻՔՅԱՆ ՍԱՀԱԿ (նույն ինքը՝ Սահակ

Ղարիքի Հարությունյան) – Կարսի կոմիտեի
անդամ: Ահաբեկիչների պետ Ալեքսանդր Շա-
րաֆյանը Թիֆլիսից 1907 թ. օգոստոսի 24-ի N
11039 գաղտնի հեռագրով Սահակ Ղարիքյա-
նին հայտնել է, որ կուսակցության անդամներ
Շաքարյանները Կարս չեն ժամանելու (բնա-
գիր գործի թերթեր 1022 հակ., 1433, 2322,
2361):

ՄԿՐՏՉԱՆ ՍՏԵՓԱՆ (կուսակցական

ծածկանունը՝ «Գագիկ») – նախկին ուսուցիչ:
Կուսակցության Արևելյան Բյուրոյի գործավա-
րության վարիչ: Բաքվի և Թիֆլիսի կենտրոնա-
կան կոմիտեների 1906 թ. հաշվետվությունների
և արդարացման փաստաթղթերի իր կողմից
կարգավորման մասին «Գագիկ» ստորագ-
րությամբ նամակը «Ջիֆի»³ անունով: Կուսակ-
ցության Բյուրոյի 1906 թ. հաշվետվության մեջ
նշված է «Գագիկի» կողմից վառող գնելու հա-
մար 100 ռուբլի հատկացնելու մասին: 1906 թ.
օգոստոսի 24-ին «Պարթևը» (Շահրիկյան)
Արմավիրից Ռուբենին հաղորդել է Արմավի-
րում հավաքված գումարից կուսակցության
Բյուրոյի համար 15.000 ռուբլի ուղարկելու մա-

1 Սկիզբը տես «Կեն», 2011, N 3, էջ 221-240:

2 Ճիշտը՝ Հակոբ Զիլինգարյան:

3 Նկատի ունի «Ջիֆոնը», քանի որ Ստեփան Տեր-Սկրտչյանը (Գագիկ) այդ կառույցի ղեկավարն էր: ՀՀԴ 4-րդ
Ընդհանուր ժողովին ներկայացված «Ջիֆոնի հաշիվը» տես «Նիւթեր Գ. Յ. Դաշնակցութեան պատմութեան
համար, Գ. հատ., էջ 246:

սին: Նովոռոսիյսկից Յալթա 1907 թ. օգոստոսի 29-ի N 4450 հեռագրով «Գազիկը» Սելվիյանի միջոցով «Կարոյին» հաղորդել է «Միիրանի» նկատմամբ մահապատժի իրականացման ժամանակավոր դադարեցման և հետագա կարգադրությունների սպասելու մասին (բնագիր գործի թերթեր 1027 հակ., 3547-3550, 2386-2390, 3558-3561 հակ., 5203-5204):

ԳՅԱՋԵՆՅԱՆՑ ԼԵՎՈՆ ԳՐԻԳՈՐԻ –

Արմավիրում ուսուցիչ, կուսակցության անդամ, կուսակցական գործերում գործունյա մասնակցություն ունեցած: Արմավիրից Շուշի 1907 թ. օգոստոսի 6-ին ուղարկված N 745 հեռագրով նա կուսակցության անդամ Բեջանյանցին հաղորդել է, որպեսզի նա քննությունը խափանելու ուղղությամբ միջոցներ ձեռնարկի: Էջմիածնից Արմավիր 1907 թ. օգոստոսի 16-ին ուղարկված N 82 հեռագրով կուսակցության անդամ Հուսիկ վարդապետը⁴ Գյաջենյանցին խնդրել է իր երաշխավորած կուսակցության անդամներ Հայկ Հովակիմյանին և Համբարձում Աբովյանին Արմավիրի ուսումնարանի ուսուցիչ ընդունել:

ԳԱԼԱՆՉՅԱՆՑ ՍԱՍՄՈՆ ԱՐՏԵՄԻ⁵ (Հարությունի) –

Թիֆլիսի կոմիտեի անդամ: Հայ հեղափոխական «Գաշնակցություն» կուսակցության օրգան «Ժայռ» թերթի խմբագիր: Նշյալ թերթի խմբագրության գրասենյակը 1907 թ. կուսակցության Բյուրոյի և Թիֆլիսի կենտրոնական կոմիտեի գաղտնի բնակարանն էր: Արմավիրում և Պյատիգորսկում «Միիրանի» և այլոց նկատմամբ ահաբեկչության կատարման ուղղությամբ կարգադրությունների մասին ահաբեկչական ջոկատների պետեր Հայկունու, Հակոբ Չիլին-

գարյանի⁶, Բյուրոյի անդամ բժիշկ Մուրադովի բոլոր գաղտնի հեռագրերը «Ժայռի» խմբագրությանն էին հասցեագրված: Գրանից գատ, այդ առթիվ կարգադրությունները «Ժայռի» խմբագրությունից էին հղվում: 1907 թ. հունիսի 25-ի և հուլիսի 4-ի N 12755 և N 20001 հեռագրերից երևում է, որ նույն խմբագրությունից էր կուսակցության անդամ [Գավիթ] Ջավրիևին Ս. Պետերբուրգում «Գաշնակցություն» կուսակցության անդամների և անջատականների⁷ բլոկի ձևավորման դեմ միջոցներ ձեռնարկելու մասին հանձնարարություն տրվել (բնագիր գործի թերթեր 908, 909, 1013, 1013 հակ., 1015 հակ., 1552, 2322):

ԳԱԼՍՏՅԱՆ ԲԵՍԱՐԻՈՆ ՄԻՍԱՅԻԼԻ –

[ցարական] վարչակազմի կողմից փակված «Ժայռ» թերթի փոխարեն «Գաշնակցություն» կուսակցության հրատարակած «Խարիսխ» թերթի⁸ խմբագիր: Թիֆլիսից Պյատիգորսկ 1907 թ. հուլիսի 19-ին և օգոստոսի 3-ի N 8111 և N 1209 հեռագրերով Գալստյանը Բյուրոյի անդամ բժիշկ Մուրադովին խնդրել է Պյատիգորսկում և Կիսլովոդսկում կազմակերպել «Խարիսխ» թերթի վաճառքը: «Ժայռ» թերթի փակումից հետո կուսակցական ողջ գաղտնի գրագրությունը հասցեագրվում էր «Խարիսխ»-ի խմբագրության հասցեով, իսկ 1907 թ. սեպտեմբերի 2-ի խուզարկությամբ նշյալ խմբագրության գրասենյակում գտնվել են. 1. Սարգիս Մանասյանցի գրությունը իր վերցրած կուսակցական զենքի մասին, 2. Ուսուցիչ Վարժապետյանցի գրությունը կուսակցական զենք վերցնելու մասին, 3. Սարգիս Մանասյանցի գրությունը իր կողմից կուսակցական զենքի ուղարկման մասին, 4. «Հայ հեղափոխական

ԵՐԵՎԱՆԻ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

11011 հոկտեմբեր-դեկտեմբեր, 2011 ՊԳՊ գրարի, քիվ 4 (36) հոկտեմբեր-դեկտեմբեր, 2011

ԳԳԳ համահայկական հանդես

4 Ձոհրաբյան Գուսիկ արքեպիսկոպոս (5.11.1870, Մեծ Սալա - 23.10.1943, Բուխարեստ): 1924 թ. ձեռնադրվել է եպիսկոպոս: 1920-ից եղել է Ռուսինիայի թեմի առաջնորդ: ԶՅԳ անդամ չի եղել, սակայն ձերբակալվել է լիժնյան գործով: Տե՛ս ԳԱԱ, ֆ. 1457, ց. 3, գ. 5, քթ. 4036-4037, 4336-4340: Ավելի մանրամասն տե՛ս «Կեն», 2011, N 2, էջ 201-208:

5 Սամսոն Ղալաշյանը եղել է 1907-1908 թթ. Թիֆլիսում հրատարակված «Ժայռ» հասարակական, քաղաքական, տնտեսական օրաթերթի խմբագիր-հրատարակիչը: Ձերբակալումից հետո նրան հաջորդել է Արշակ Ղազարյանը:

6 Գակոբ Չիլինգարյանը 1900-ական թվականներին եղել է Կարսի շրջանի ԶՅԳ «ճակատային գծի ղեկավար գործիչ»: Ձերբակալվել է լիժնյան գործով, ծանր հիվանդությունից հետո 1912 թ. մահացել է Վլադիկավկազի բանտում:

7 Բնագրում ռուսերենով հենց այսպես է գրված:

8 «Խարիսխ» օրաթերթը հրատարակվել է Թիֆլիսում 1907 թ., 44 համար, 4 էջ ծավալով: Խմբագիր-հրատարակիչը Արշակ Պետրոսի Մեհրաբյանն էր, ով նույնպես ձերբակալվել էր լիժնյան գործով: Զենիչներն այստեղ ակնհայտորեն սխալ են թույլ տվել:

«Դաշնակցություն» կուսակցություն» բլանկով «Գալստյան» ստորագրությամբ նամակը Հարություն Մայիլյանցին՝ 1907 թ. կուսակցական գեների փոխանցումների մասին, 5. Բաքվի բանվորների բողոքագիրը, 6. Հայկական թաղամասերում հրշեջների կազմակերպման վերաբերյալ «Կանչ» գրքույկի⁹ 21 օրինակ, 7. «Մուրադի» և «Չամոյի» գլխավորած ահաբեկչական ջոկատների խմբակային լուսանկարները, 8. «Հերմես» տպարանում տպագրված կուսակցության բազմաթիվ հրատարակությունները՝ հեղափոխական գրքույկները (բնագիր գործի թերթեր 1016 հակ., 1018, 2311-2312, 3524-3528, 2361):

ԳԵՎՈՐԳԲԵԿՅԱՆ ԼԵՎՈՆ – 1906-1907 թթ. Երևանի կենտրոնական կոմիտեի գործավարության վարիչ: Գևորգբեկյանի նամակը Թիֆլիսի կենտրոնական կոմիտեի նախագահ Սարգիս Մանասյանցին, ըստ որի 1906 թ. Երևանում կուսակցական գեների ու փամփուշտի պահեստի վարիչ եղած ժամանակ իրեն հաջողվել է ոստիկանությունից թաքցնել 9.000 փամփուշտ, սակայն իր թշնամիները՝ կուսակցության որոշ անդամներ, փամփուշտների սեփականացման մեղադրանքով իրեն բանտարկել են (բնագիր գործի թերթեր 3551-3552, 4497):

«**ԳՈՐԳԻՍ**» – Երևանի կենտրոնական կոմիտեի անդամ: 1906 թ. հունվարի 5-ի նրա հաղորդումը Արևելյան Բյուրոյին՝ 10.000 ռուբլի կուսակցական գումար ստանալու և կոմիտեի ընթացիկ ծախսերի համար իր կողմից 3.000 ռուբլի պահելու մասին (բնագիր գործի թերթ 3571):

ԳԱՍՊԱՐՅԱՆՆԵ ԱՄԻՐՈՍԿԱՆ – Կարսի կենտրոնական կոմիտեին կից զինվոր: Կարսի կենտրոնական կոմիտեի անդամ Աշոտ Հայկունու ստորագրությամբ 1906 թ. օգոստոսի 1-ի վկայականը, ըստ որի Գասպարյանցը [ցարա-

կան բանակում] զինվոր եղած ժամանակ կուսակցությանը ծառայելու համար ռուսական կառավարության կողմից տուժվել է (բնագիր գործի թերթ 3572):

ԳՈՒԿԱՍՅԱՆ (Գուկասյանց) – 1906 թ. կուսակցության Բյուրոյի կուսակցական հաշվետվությունից երևում է, որ դեկտեմբերին Գուկասյանը Ելիզավետպոլից կուսակցության Բյուրոյին է հասցրել 50 ռուբլի, իսկ հունվարին կուսակցության հաշվով վճարել է 1904 ռուբլի 42 կոպեկ (բնագիր գործի թերթ 3580):

ԳԱԼՍՅԱՆՆԵ ԳԱՆՈՒՍ – կուսակցության զինվոր-ահաբեկիչ: Արևելյան Բյուրոյի թղթերում նշված է, որ նրան կուսակցական ծախսերի համար հանձնվել է գումար՝ 30 կոպեկից սկսած (բնագիր գործի թերթեր 3609 հակ., 4499):

ԳԵՎՈՐԳԲԵԿՅԱՆ¹⁰ – բժիշկ, կուսակցության անվանի գործիչ: Բյուրոյի թղթերից երևում է, որ 1906 թ. հունվարի 25-ին բժիշկ Գևորգբեկյանը նշանակվել է կուսակցական բժիշկ (բնագիր գործի թերթեր 3596-3597, 4499):

ԳԱԼԱՅԱՆՆԻ Ա. – կուսակցության անդամ և կոմիտեներին գեներ մատակարարող: Կուսակցության Բյուրոյին «Բորիսարդ» հանակարգի հինգ ատրճանակներ հասցնելու համար 300 ռուբլի ստանալու մասին 1906 թ. մարտի 25-ի նրա ստացականը (բնագիր գործի թերթեր 3605 հակ., 4499 հակ.):

ԳԱՍՊԱՐՅԱՆ ԱՐՄԵՆ – կուսակցության անդամ, անվանի կուսակցական գործիչ: Հայ հեղափոխական «Դաշնակցություն» կուսակցության Թիֆլիսի կենտրոնական կոմիտեի հրատարակած նրա «Հայրենիքը և ազգային շարժումները» գրքույկը¹² և 1906 թ. օգոստոսին կուսակցական գործադրումների համար 25 ռուբլի 3 կոպեկ գումարի ծախսման հաշվետվությունը (բնագիր գործի թերթեր 2322, 3628

9 Նման գրքույկի գոյությունը ճշտել չհաջողվեց:

10 Նկատի ունենալով լիժինյան դատական գործի շինժու բնույթն ու նրանում առկա բազմաթիվ հակասությունները՝ այս ցանկում «Գևորգբեկյան» ազգանունով 2 անգամ նշված անբաստանյալներին ամենայն հավանականությամբ պետք է նույնականացնել:

11 Գուցե՝ Ջալալյանց:

12 Նկատի ունի հետևյալ հրատարակությունը՝ «Հայրենիքը եւ ազգային շարժումները», թարգմանիչ՝ Արմեն Գասպարեան, հրատարակիչ՝ ԴՅԴ Թիֆլիսի Կենտրոնական Կոմիտե, Թիֆլիս, 1905:

հակ., 3611 հակ., 3612, 4500):

«**ԳՈՒԻՐԵՆ**» – Ժլատի¹³ (Վլադիկավկազի) կենտրոնական կոմիտեի անդամ և գանձապահ: 1906 թ. կոմիտեի հաշվետվությունների վրա կա գանձապահի նրա ստորագրությունը (բնագիր գործի թերթ 4419):

«**ԳԱՍԱՆՈՍ**» – Գոնի Ռոստով-Նախիջևանի կենտրոնական կոմիտեին կից ահաբեկիչ: Մասնակցել է 1907 թ. հուլիսի 22-ին Պյատիգորսկում գեներալ Կարանգոզովի սպանությանը: Արմավիրի ենթակոմիտեի նախագահ Չինչինյանի 1907 թ. հուլիսի 19-ի N 2009 գաղտնի հեռագիրը Գոնի Նախիջևան «Նոր կյանքի»¹⁴ խմբագրությանը Գոնի Նախիջևանի կոմիտեի անդամ Գուզյանին. «Հուլիսի 21-ին [այստեղ] անհրաժեշտ է «Գասախուսը», հակառակ դեպքում ամեն ինչ կորած է» (բնագիր գործի թերթեր 826, 1209 հակ.):

ԳԱՐԱՆՆՅԱՆ (կուսակցական ծածկանունը՝ «Արա») – Եկատերինոդարի կոմիտեի գործավար: Դաբախանյանի 1907 թ. հուլիսի 1-ի N 65 գաղտնի հեռագիրը «Խարիսխի» խմբագրությանը (կուսակցության Բյուրոյի գտնվելու վայրը) իր նախածեռնությամբ, հայերիտասարդության ներկայությամբ, ք. Եկատերինոդարում անվանի կուսակցական գործիչներ Գևորգ Չավուշի ու նրա ընկերների սպանության առթիվ¹⁵ հանդիսավոր սգո պատարագի կազմակերպման մասին (բնագիր գործի թերթեր 1208 հակ., 1121, 2361):

«**ՋՈՒՄՇՈՒՎ**» (կուսակցական ծածկանունը՝ «Մարտին») – «Ահաբեկիչ-Մարմին» կից ջոկատի ավագ ահաբեկիչ: «Խեչո Կևորկովի» հուշատետրում նշվում է «Ջումշուդին» գործուղումների համար կուսակցական ծախսերի նպատակով գումարի տրամադրման մասին: Նա մասնակցել է 1907 թ. հուլիսի 3-ին ք. Ալեքսանդրապոլում գեներալ Ալիխանովի նկատմամբ կատարված ահաբեկչական ակտին (բնագիր գործի թերթեր 181-187, 2350):

13 ՀՀԴ «Ժլատի» կամ 10-րդ կենտրոնական կոմիտեությունն ընդգրկում էր Հյուսիսային Կովկասը:
14 «Նոր կյանք» գրական և քաղաքական շաբաթաթերթը հրատարակվել է Նոր-Նախիջևանում 1906-1907 թթ.: Խմբագիրը Գր. Անոփյանն էր, ապա՝ Հ. Խարազյոզյանը:
15 Գևորգ Չավուշը զոհվել է 1907 թ. մայիսի 27-ին Սուլուխում:

ԳԱՎԻԹՅԱՆՑ ԼԵՎՈՆ – կուսակցական զենքի պահապան: Կուսակցական զենքի, ատրճանակների, փամփուշտների և վառողի ընդունման մասին 1906 թ. ապրիլի 8-ի նրա ստացականը՝ մինչև կուսակցության կենտրոնական կոմիտեների կողմից պահանջելը (բնագիր գործի թերթ 3575 հակ.):

ՉԻԼԻՏՈՎ ԱՔՐԱՀԱՄ – Վլադիկավկազի կենտրոնական կոմիտեին զենքի մատակարարման պատասխանատու: 1906 թ. մարտի 2-ին Սիմոն Եղիազարովի հետ ձեռքակալվել է գ. Խառապուլում, որտեղից մտադրվել էին զենք ուղարկել՝ այն զենքով Իժնևսկյան գործառնների շրջանից: Այդ նպատակով 1906 թ. մարտի 21-ի և 27-ի N 182/338 և N 766/3003 հեռագրերով փոխանցվել է 5.000 ռուբլի, որից 2.500 ռուբլին Վլադիկավկազից՝ Շարաֆյանի կողմից և մույնքան էլ գումար Թիֆլիսից՝ բժիշկ Մուրադովի կողմից: Ընդ որում, Վլադիկավկազի փոստ-հեռագրատան 1906 թ. մարտի 21-ի N 338 փոստային անդորրագիրը 2.500 ռուբլի փոխանցելու մասին խուզարկությամբ գտնվել է 1908 թ. դեկտեմբերի 26-ին Վլադիկավկազի կենտրոնական կոմիտեի թղթերի մեջ: Չիլիտովի և Սիմոն Աբրահամի Եղիազարովի մոտ խուզարկությամբ գտնված Ալեքսանդր Շարաֆյանի ամուսնով նամակից երևում է, որ նշյալ 5.000 ռուբլին ուղարկվել է զենքի գնման համար, և որ, մինչ այդ, Ելիզավետպոլի, Կարսի, Վլադիկավկազի և Թիֆլիսի կենտրոնական կոմիտեների համար նրանց կողմից զենքի, ատրճանակների և փամփուշտների մեծ քանակ է ուղարկվել (բնագիր գործի թերթեր 437 և հակ., 4406, 4384-4387, 4962-4964):

ԵՂԻԱՋԱՐՈՎ ՍԻՄՈՆ ԱՔՐԱՀԱՄ – մույնը, ինչ որ Աբրահամ Չիլիտովի պարագայում:

ԵՐԵՄՅԱՆՑ ՄՈՎՎԼՍԵՍ – Գազախի շրջանի կոմիտեի անդամ: Արևելյան Բյուրոյի թղթերի մեջ գտնված 1906 թ. մայիսի 16-ի նրա նամակը Թիֆլիսի [կենտրոնական] կոմիտեի

ԵՐԵՄՅԱՆՑ
Գ. (Թ) գաղտնի, թիվ 4 (36) հոկտեմբեր-դեկտեմբեր, 2011
վեբ համահայկական հանդես

անդամ Մնացական Նալբանդյանին, ըստ որի
Գազախի շրջանում կազմակերպության
անդամներն իրենց կուսակցական պարտա-
կանությունների կատարմանն անհոգ են վե-
րաբերվում (բնագիր գործի թերթեր 2254 հակ.,
3539 և հակ.):

ԵՔՈՍՅԱՆ ԳԱՐԵԳԻՆ (Հեքիմյանց) –
Պատուրզուանյան¹⁶ (Կաղզվանի) կոմիտեի
անդամ: 1906 թ. հուլիսի 16-ի նրա գրավոր բո-
ղոքը կուսակցության Բյուրոյին Պատուր-
զուանյան կոմիտեի անդամների սխալ գործո-
ղությունների, մասնավոր անձանցից
կոմիտեում ստացված՝ իրենց անտեղի ձերբա-
կալությունների մասին բողոքների առթիվ
(բնագիր գործի թերթեր 2354, 2378 հակ., 3538):

ՍԿՐՏՈՒՄՈՎ (կուսակցական ծածկանու-
նը՝ «Սկրտում») – Բաքվի կենտրոնական կոմի-
տեի Սև քաղաքի շրջանի կոմիտեի անդամ:
Բաքվի կենտրոնական կոմիտեին նշյալ կոմի-
տեի հաղորդագրությունից երևում է, որ 1907 թ.
դեկտեմբերի 21-ին կուսակցության անդամնե-
րի ժողովում անդամ «Սկրտումը» առաջիկա
1908 թ. կուսակցության շրջանային ժողովի
պատգամավոր է ընտրվել: Ելիզավետպոլից
Սև քաղաք 1907 թ. օգոստոսի 17-ին ուղարկ-
ված N 734 հեռագրով Ելիզավետպոլի կենտրո-
նական կոմիտեի անդամ և կուսակցական գոր-
ծունեության գծով Կորյուն վարդապետի¹⁷
աշխատակից «Մեժումը» Սկրտումովին հա-
ղորդել է, որ ք. Ելիզավետպոլում ոստիկանու-
թյունը ձերբակալում և խուզարկում է կուսակ-
ցական գործիչներին, որ կոմիտեի անդամ
Աբրահամ Գյուլխանդանյանին¹⁸ ձերբակալել
են, և որ անհրաժեշտ է փոխանցել Պավելին¹⁹,
որպեսզի նա Բաքվից անհապաղ մեկնի (բնա-
գիր գործի թերթեր 3011 հակ., 3200 հակ.):

ՄԵԼԻՔ-ԱԼԱՀՎԵՐԳՈՎ ՄԵՇԼՈՒՄ ԲԵԿ

(Մելենքում) (կուսակցական ծածկանունը՝
«Մեժում») – Նուխի քաղաքի նախկին ոստի-
կանական պրիստավ, Ելիզավետպոլի կենտ-
րոնական կոմիտեի անդամ և նշյալ կոմիտեի
գծով Կորյուն վարդապետի աշխատակից:
Բյուրոյի թղթերի մեջ գտնված 1906 թ. հոկտեմ-
բերի 25-ի հաղորդագրության մեջ նշված է կո-
միտեի աշխատանքներին Կորյունի հետ
«Մեժումի» մասնակցության մասին: 1906-
1907 թթ. նա Եղիշե վարդապետի, Նասիբովի և
Դուկասովի հետ մեկնել է Բայաբաշի գյուղ և,
մահվան սպառնալիքի տակ, տեղական կոմի-
տեի անդամների և Թևոս Խաչանովի սպա-
նության վերաբերյալ բնակիչներից պահանջել
է իշխանություններին ցուցմունք չտալ, որից
հետո Եղիշե վարդապետը եկեղեցու տարած-
քում բնակիչներին երդվեցրել է (բնագիր գործի
թերթեր 2917-2918, 2200 հակ., 3546-3547, 5203-
5204):

ՉԱՎՐԻԵՎ ԳԱՎԻԹ ՔՐԻՍՏԱՎՈՐԻ²⁰ –

Պետերբուրգի կոմիտեի անդամ, տիտղոսակիր
խորհրդական և հաղորդակցության ուղիների
ինստիտուտի լաբորանտ: «Խեչո Կևորկովի»
հուշատետրում նա նշվում է որպես կուսակ-
ցության անդամ «Ս. Պետերբուրգ,
Չաբալկանսկի տուն 9» հասցեով: Ս. Պետեր-
բուրգում կուսակցական «Երկիր», «Խարիսխ»
թերթերի տարածման գործակալն էր:
Չավրիևին հղված հետևյալ գաղտնի հեռագ-
րերը. 1. Պյատիգորսկից կուսակցության ան-
դամ Թադևոս Ամիրյանի 1907 թ. հունիսի 24-ի
N 4666 հեռագիրը. «[Հայտնել] բժիշկ Մուրա-
դովի հասցեն», 2. «Ժայռ» կուսակցական թեր-
թի խմբագրությունից կուսակցության անդամ
Մեդրյանի²¹ [Հ. Օհանջանյան] 1907 թ. հունիսի
25-ի N 12755 և հուլիսի 4-ի N 20001 հեռագրե-
րը, ըստ որոնց Չավրիևը պետք է միջոցներ

16 Դատական գործում հենց այսպես է գրված:

17 ԴՅԳ անդամ Կորյուն վարդապետ Սահակյանը 1905-1906 թթ. Գանձակի գավառում հայոց ինքնապաշտ-
պանության ղեկավարման գործում կարևոր դեր է կատարել: Ձերբակալվել է լիժնյան գործով և մինչև 1917 թ.
մայիս աքսորվել Իրկուտսկի մարզ:

18 Ա. Գյուլխանդանյանի դատական գործը տես «Վեն», 2010, N 3, էջ 184-196:

19 Անձը պարզել չհաջողվեց:

20 Ջավրիև (Ջավրյան) Դավիթ Քրիստափորի (23.06.1889, Թիֆլիս–11.08.1957, Թբիլիսի) – հասարակական
գործիչ, քիմիկոս: Պետերբուրգի համալսարանում աշակերտել է Դ. Մենդելեևիին: 1921 թ. հոկտեմբերից մինչև
1922 թ. փետրվարը եղել է ԵՊԴ ղեկավոր, ԶԽՍԳ գիտության վաստակավոր գործիչ:

21 Դ. Օհանջանյանի դատական գործը տես «Վեն», 2009, N 2, էջ 144-170:

ձեռնարկեր, որպեսզի կուսակցության անդամ Սաղաթեյանին բույլ չտար «Կաշնակցություն» կուսակցության անունից որևէ բանակցությունների և փոխզիջումների մեջ մտնելու «Անշատական» հեղափոխական կուսակցության անդամների հետ, քանի որ դա պետք է լինի կուսակցության անդամների ընդհանուր ժողովի քննարկման առարկան (բնագիր գործի թերթեր 475, 909 հակ., 1667 հակ., 1055, 1013 հակ., 1015 հակ., 2322, 2345 հակ., 2348-2349, 2361 հակ.):

ՉՈՐՅԱՆ ՀՈՎՃԱՆՆԵՍ – կուսակցության անդամ, անդամակցել է տարբեր կոմիտեների: Երևանում եղել է կուսակցական զենքի պահեստի վարիչ: 1905 թ. խուզարկությամբ նրա մոտ գտնված նամակից երևում է, որ 1905 թ. նա եղել է Վլադիկավկասի, Թիֆլիսի և այլ կենտրոնական կոմիտեների համար հսկայական չափերի զենքի ուղարկման գործի վարիչ: Երևանի կենտրոնական կոմիտեի անդամ «Ֆաթի»²² 1906 թ. օգոստոսի 2-ին կուսակցության Բյուրոյին ուղարկած հաղորդագրության համաձայն՝ 1906 թ. Հովհաննես Չարյանը, որպես կիրք մարդ, մասնակցել է նշյալ կոմիտեի աշխատանքներին (բնագիր գործի թերթեր 3582 հակ., 4498 հակ., 5004-5006, 5203):

«ՉԱՐՄԻԿ» – Ելիզավետպոլի կենտրոնական կոմիտեի անդամ: «Չարմիկի» 1907 թ. հունվարի 5-ի ստացականը՝ որպես նշյալ կոմիտեի անդամի, Արևելյան Բյուրոյից կոմիտեի կարիքների համար 1.000 փամփուշտի ստացման մասին (բնագիր գործի թերթ 3592 հակ.):

ՔԱՐՏԱՇՅԱՆ – Թիֆլիսի [կենտրոնական] կոմիտեի անդամ և կուսակցական քարոզիչ: Դիլիջանից Քարտաշյանի 1907 թ. օգոստոսի 11-ին Թիֆլիսի կենտրոնական կոմիտեի անդամ Թայիրյանին ուղարկած N 9 հեռագիրը և օգոստոսի 5-ին Թիֆլիս վերադառնալու պահանջով վերջինիս պատասխան հեռագիրը (բնագիր գործի թերթեր 1017-1018, 2001 հակ., 2207 հակ., 2342):

ՔՈՉԱՐՅԱՆՑ ՍԱՐԳԻՍ (Քոչարյան) – Թիֆլիսի [կենտրոնական] կոմիտեի անդամ:

Աշխատել է «Խարիսխ» կուսակցական թերթի խմբագրությունում, կոմիտեում մասնակցել է ահաբեկչության ենթակա անձանց մատնանշմանը: 1907 թ. հուլիսի 8-ի և 11-ի N 469 և N 730 հեռագրերով Երևանի կենտրոնական կոմիտեի անդամ Արգուտինսկին²³ խնդրել է Քոչարյանցին կուսակցության անդամ Սաղաթեյանին առաջարկել, որպեսզի նա լինի Երևանի հայկական հոգևոր դպրոցի տեսուչ, ինչի արդյունքում Քոչարյանցը և Բյուրոյի անդամ Եղիշե Թոփչյանը 1907 թ. հուլիսի 23-ի N 9669 հեռագրով Մոսկվայում գտնվող Սաղաթեյանին խորհուրդ էին տալիս համաձայնել նշյալ դպրոցի տեսուչի պաշտոնի ընդունմանը, ընդ որում նշելով, որ կուսակցության կողմից Թիֆլիսի հայկական Ներսիսյան հոգևոր դպրոցի տեսուչ է նկատի առնվել Բյուրոյի անդամ Ավետիս Ահարոնյանը (բնագիր գործի թերթեր 1017, 1065 հակ., 1066, 2346, 5203 հակ.):

ՔՈՉԱՐՅԱՆՑ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆ (Արտաշես Քոչարյան) (կուսակցական ծածկանունը՝ «Սարդար») – Թիֆլիսի [կենտրոնական] կոմիտեի անդամ: Ահաբեկչության ենթակա անձանց նկատմամբ ակտ կատարող ահաբեկիչների ղեկավար, կուսակցական զենքի պահեստի վարիչ: [Այդ մասին են վկայում հետևյալ գրությունները.] 1. Իր վարած պահեստից 1905-1906 թթ. Սաքո Մեղավորյանին, Սարգիս Մանասյանցին և այլոց զենքի, ատրճանակների, վառողի, ռումբերի և փամփուշտների բաց թողման մասին գրություն: 2. Գագիկի նամակը կուսակցության պահեստներում զենքի, վառողի և այլնի առկայության ստուգման մասին, ինչը հնարավոր է ամել «Սարդարի» հաշիվների միջոցով: 3. «Սարդարի» անունով գրություն նրանից 2.000 փամփուշտ ստանալու մասին: 4. 1906 թ. մարտի 6-ի և ապրիլի 18-ի «Սարդարի» ստորագրությամբ հաշվետվությունները՝ կուսակցության 2-րդ պահեստում զենքի, ատրճանակների և փամփուշտների առկայության մասին: 5. 1906 թ. դեկտեմբերի 20-ի և 25-ի, 1907 թ. հունվարի 3-ից 18-ը «Սարդարի» ստորագրությամբ

22 Հավանաբար «Ֆարիատն» է Սարգիս Օհանջանյանը: 23 Ռոմանով Կրկունյան:

տասնմեկ անդորրագրերը Անտառապատի²⁴ պահեստ գեների, ատրճանակների, փամփուշտների, վառողի և ռումբերի պահպանման ստանալու մասին: «Սարդարի» ստորագրությամբ 1906 թ. դեկտեմբերի 26-ի և 1907 թ. հունվարի 18-ի հաշիվները Արամին, Ավետիսին և Կորյունին՝ ռումբերի, վառողի, փամփուշտների, զենքի և ատրճանակների բաց թողնման մասին: Ավագ ահաբեկիչ «Խեչո Կևորկովի» 1907 թ. հունիսի 9-ի գաղտնի հեռագիրը Ամիրյանցին. «Փոխանցել Սարդարին, ստացել եմ» (բնագիր գործի թերթեր 2195 հակ., 2383, 3545 հակ., 3593-3596, 3622-3624, 3606, 3547 հակ.-3549, 3571, 3583 հակ., 3622-3624, 5203 հակ.):

ՄԲՏԶՅԱՆ ԳԵՂԱՄ (նույն ինքը՝ Սկրտիչ) – «Ահաբեկիչ-Մարմնին» կից ջոկատի ահաբեկիչ: Այլ ահաբեկիչների հետ նրա մասնակցությունը 1907 թ. հունիսի 10-ին Արմավիրում «Միհրանի», Վարդերեսյանի²⁵ և Խեչո Մուխարովի վրա հարձակման, վերջին երկուսի սպանության և առաջինի վիրավորման մեջ (բնագիր գործի թերթեր 31-32, 103, 2326, 2364):

ՄՈՒՍԱՅԱՆ ԳԱՌՆԻԿ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆԻ – Թեոդոսիայի ենթակամիտեի անդամ: Թեոդոսիայում նրա գաղտնի բնակարանը կուսակցության անդամների միջև գրագրության վայր է եղել: Ահաբեկչական ջոկատի պետ «Վարդանը» 1907 թ. օգոստոսի 14-ի N 2196 հեռագրով կուսակցության անդամ Հովհաննես Էլմասյանից խնդրել է Խեչոյի (Խեչո Կևորկով)՝ Նովոռոսիյսկում գտնվելու մասին անհապաղ հարցնել Գառնիկ Մուսայանին, իսկ Նովոռոսիյսկից ահաբեկչական ջոկատի պետ «Կարոն» N 1915 հեռագրով Գառնիկ Մուսայանից և «Վարդանից» հարցնում էր Նովոռոսիյսկում «Խեչո Կևորկովի» ձերբակալության և ահաբեկիչների հետ իր Յալթա մեկնելու մասին և հրահանգում, որպեսզի «Վարդանն» անհապաղ օգնության մեկնի Յալթա (բնագիր գործի թերթեր 420, 598, 1056, 2323, 2362):

ՄԱԿԱՐՅԱՆ ԱՐԱՄ ԳԱՆՈՒՍԻ – Բաթումի կոմիտեի անդամ՝ կուսակցության

կենտրոնական կոմիտեների հանձնարարությունների կատարման գծով: Նրա բնակարանը և ծառայության վայրը կուսակցական գրագրության գաղտնի հասցեներ էին: Ըստ «Խեչո Կևորկովի» հուշատետրի՝ եղել է կուսակցության անդամ: Հետևյալ գաղտնի հեռագրերը. 1. Թիֆլիսից Բաթումի կենտրոնական կոմիտեի անդամ Հայկ Սողոմոնյանի 1907 թ. հուլիսի 3-ի N 817 հեռագիրը Բաթում Արամ Մակարյանին. ««Խարիսխի» (կուսակցության Բյուրյի գտնվելու վայր) հասցեով անհապաղ 50 ռուբլի փոխանցիր», 2. Կուսակցական ծախսերի համար Արամ Սկրտչյանի կողմից 50 ռուբլի փոխանցելու վերաբերյալ 1907 թ. հուլիսի 16-ի N 344 հեռագիրը, 3. Յալթայից ահաբեկչական ջոկատի պետ «Վարդանի» 1907 թ. օգոստոսի 10-ի N 2210 հեռագիրը Բաթում Արամ Մակարյանին՝ կուսակցության ահաբեկչությանը ենթակա «Միհրանի» և նրա ազգականների Յալթա ժամանման մասին: Դրանից գատ, «Միհրանի» և նրա աջակիցների նկատմամբ մահապատիժների իրականացման վերաբերյալ Յալթայից և Նովոռոսիյսկից Բաթում՝ տեղի կենտրոնական կոմիտեի անդամ Արմեն Նավյանի անունով բոլոր հեռագրերը ստացվել են նշյալ Արամ Մակարյանի ստորագրությամբ (բնագիր գործի թերթեր 420-421, 475, 760, 829, 1015, 1019 հակ., 1045 հակ., 2010, 2326, 2344, 2362, 2372, 4050-4054):

ՄԻՐԱԶԻՍՈՎ ՀՈՎԱԿԻՄ ԱՎԵՏԻՔԻ – ըստ «Խեչո Կևորկովի» հուշատետրի՝ Դոնի Նախիջևանի կոմիտեի անդամ: [Նրա կուսակցական գործունեության մասին են վկայում] հետևյալ հեռագրերը. 1. Երևանի [կենտրոնական] կոմիտեի անդամ Եղիազարովի 1907 թ. հունիսի 25-ի N 1887 հեռագիրը Սիրազիսովին, որպեսզի անհապաղ հաղորդի «Խեչո Կևորկովի» ջոկատի ահաբեկիչ Խաչատուր Ասլանյանցի հասցեն, 2. 1907 թ. հունիսի 26-ի և 30-ի N 16295 և N 19078 պատասխան հեռագրերը (բնագիր գործի թերթեր 475, 821, 1184, 1065, 1674-1675, 2323, 2346, 2362):

ՄԻՐՉՈՅԱՆՅ – կուսակցության անդամ և

²⁴ «Անտառապատը» ՅՅԴ Լոռու կոմիտեի էր:
²⁵ Յալթա Կարդերեսյանը Միհրանի մերձավոր աջակիցն էր:

ահաբեկիչ: Պյատիգորսկից Արմավիրի ենթակոմիտեի նախագահ Արամ Չինչինյանի 1907 թ. հուլիսի 7-ի N 1650 հեռագիրը Սիրգոյանցի (Երևան, հյուրանոց «Կովկաս») հասցեով. «Շատ կարևոր գործ կա, անհապաղ արի» (բնագիր գործի թերթեր 909 հալ., 2006):

ՄԵԼԻՔ-ԱԶԱՐՅԱՆ ԱԼԵՔՍԱՆԳԻ – կուսակցության գործունյա անդամ: Արևելյան Բյուրոյում գտնված նրան ուղղված կուսակցության բոլոր ահաբեկիչների գլխավոր պետ Շահրիկյանի («Պարթև») ստորագրությամբ 1906 թ. հուլիսի 24-ի նամակը իր կողմից բանկերի միջոցով Ալեքսանդր Մելիք-Ազարյանի ամուսնով Արևելյան Բյուրոյի համար Արմավիրում հավաքված գումարների փոխանցման մասին՝ 500 և 40.000 ռուբլի չափսերով: Գրանից զատ, Բյուրոյի թղթերի մեջ գտնվել է Մելիք-Ազարյանի ստորագրությամբ 1906 թ. օգոստոսի 17-ի գրությունն իր կողմից կուսակցության համար փամփուշտների և վեց զենքի ուղարկման մասին: Մելիք-Ազարյանը կուսակցության անդամներ, բժիշկներ Մուրադովի և Բուդոլովի²⁶ ու Շահպարունյանի հետ եղել է Թիֆլիսում կուսակցական «Հերմես» տպարանի փայտեր (բնագիր գործի թերթեր 1010 հալ., 1014 հալ., 1018 հալ., 3549 հալ., 3550, 4497):

ՄԵԼՅԱՆՑ ՀՐԱՆՏ – ուսանող (կուսակցական ծածկանունը՝ «Հրանտ»), ուսանողական կազմակերպության անդամ և անվանի կուսակցական գործիչ: Բյուրոյի թղթերի մեջ գտնված նրա 1907 թ. հունվարի 15-ի նամակը «Ահաբեկիչ-Մարմնի» խորհրդի անդամ Սաքո Մեղավորյանի ամուսնով, որպեսզի Բյուրոյում քննարկեն նամակ ուղարկողի գործը: Նրա [կուսակցական գործունեության մասին են վկայում] հետևյալ հեռագրերը. 1. 1907 թ. օգոստոսի 28-ի N 4636 հեռագիրը Բաթումից Թիֆլիս «Խարխախի» (Բյուրոյի նստավայր) խմբագրություն, կուսակցության անդամ Թադևոսյանին, ըստ որի «Հրանտը» մեկնել է Կարս՝ Ամիրովի մոտ, 2. Կարսից Պյատիգորսկ կուսակցության անդամ, որպես զենքի պահապան՝ ահաբեկիչներին ուղեկցող Անահիտ

26 Բուդոլովյան Արտաշես:

Փարսադանյանին 1907 թ. հուլիսի 12-ին ուղարկված N 608 հեռագիրը Կարսից իր մեկնման մասին (բնագիր գործի թերթեր 1034 հալ., 1036, 1062, 2323, 2362, 3596 և հալ.):

ՄԱՐՁՅԱՆ ԽԱՎԱՏՈՒՐ – «Ահաբեկիչ-Մարմնի» կից ջոկատի ահաբեկիչ և ահաբեկչության մեկնող ջոկատներից մեկի կուսակցական զենքի պահապան: «Խեչո Կևորկովի» հուշատետրի համաձայն՝ Մարջյանի մոտ նշված է «Բրաունինգ» համակարգի չորս ատրճանակ (բնագիր գործի թերթեր 181-187, 2328 հալ.):

ՄԵՇԿԱԿՅԱՆՑ – Թիֆլիսի կենտրոնական կոմիտեին կից ահաբեկիչ, կուսակցության օգտին նվիրատվությունների հավաքմամբ զբաղվող: Ըստ «Խեչո Կևորկովի» հուշատետրի՝ նշված է 1907 թ. ապրիլ-հունիսին իրեն Մեշչադյանցի կողմից կուսակցական ծախսերի համար 350 ռուբլի տրամադրման մասին (բնագիր գործի թերթեր 181 հալ., 186, 2323):

ՄԵՀՐԱՐՅԱՆ ԶԻՆԱԿՎԱ – կուսակցության անդամ, «Ահաբեկիչ-Մարմնի» կից խորհրդում ահաբեկչության ենթակա անձանց ցուցակների կազմման վարիչ (բնագիր գործի թերթեր 2026, 2323 հալ.):

ԱՍՏՎԱԾԱՏՐՅԱՆ ՋՈՒՄՇՈՒԳ ՄԱԿԻՉԻ – «Ահաբեկիչ-Մարմնի» կից ջոկատի ահաբեկիչ: «Խեչո Կևորկովի» հուշատետրի համաձայն՝ 1907 թ. ապրիլ-հուլիսին նշյալ Ջումշուդին կուսակցական ծախսերի համար և որպես ահաբեկչական ակտերին մասնակցություն 130 ռուբլի պարգևատրում է նշվում (բնագիր գործի թերթեր 2198 հալ., 181-187, 2323 հալ., 2362):

ՄԹԵՐՔՅԱՆՑ – Թիֆլիսի կենտրոնական կոմիտեի ահաբեկիչ: Ախալցխայից Ջումշուդը 1907 թ. օգոստոսի 24-ին Թիֆլիսի «Հերմես» տպարանի հասցեով ուղարկված N 442 հեռագրով Թիֆլիսի կենտրոնական կոմիտեի անդամ Հարություն Թալիբյանին տեղեկացրել է Մթերքյանցի Ախալքալաք մեկնելու մասին (բնագիր գործի թերթեր 2206, 2323 հալ.):

ՄԱԼԽԱՍՅԱՆ – Թիֆլիսի կենտրոնական կոմիտեի անդամ՝ հատուկ հանձնարարությամբ

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԱՐԿԵՏԻ

1011 թ. հունիսի 4 (36) հոկտեմբեր-դեկտեմբեր, 2011

Գ. (Թ) գրառի, թիվ 4 (36) հոկտեմբեր-դեկտեմբեր, 2011

յունների գծով և նշյալ կոմիտեին ահաբեկիչներ մատակարարող: Թիֆլիսի կենտրոնական կոմիտեի անդամ Լևոն Թալիբյանը 1907 թ. հունիսի 25-ի N 12464 հեռագրով հրահանգել է Վարաբիլիսայի²⁷ կոմիտեի անդամ Նալբանդովին, որպեսզի նա փոխանցի Մալխասյանին՝ դադարեցնել ահաբեկիչների երրորդ խմբի ուղարկումը մինչև գործի մանրամասների պարզաբանումը, իսկ Ախալցխայից 1907 թ. հունիսի 30-ի N 613 հեռագրով կուսակցության անդամ Գանալովը հաղորդել է Մալխասյանին «Խարիսի» խմբագրությունում Թիֆլիսի [կենտրոնական] կոմիտեի անդամ Յուսուֆյանի հետ հանդիպման անհրաժեշտության մասին (բնագիր գործի թերթեր 1013 հալ., 2207, 2323, 2323 հալ., 2364):

ՄԱՆՈՒԿՅԱՆ – Բաքվի կենտրոնական կոմիտեի անդամ: Նրա 1906 թ. դեկտեմբերի նամակը Բյուրոյի անդամ Օհանջանյանին («Մեերին») զինվորների ջոկատի պետին 60 ռուբլի աշխատավարձի վճարման մասին (բնագիր գործի թերթեր 2254, 3602 հալ.):

ՄԵԼԻՔՅԱՆ ԻՍԱՀԱԿ ՔՐԻՍՏԱՎՈՐԻ – Բաքվի կոմիտեի անդամ: Ըստ «Խեչո Կևորկովի» հուշատետրի՝ կուսակցության անդամ: Բաքվում նրա բնակարանը և լուսանկարչատունը կոմիտեի անդամների և ահաբեկչական ջոկատների պետերի համար գաղտնի հասցե է ծառայել: Պյատիգորսկից Բաքու 1907 թ. հունիսի 11-ի N 1934 գաղտնի հեռագրով ահաբեկիչների ջոկատի ղեկավար Հակոբ Չիլինգարյանը «Միհրանի» նկատմամբ ահաբեկչության հաջող կատարման պատճառով Մելիքյան-Աբրամովիչին²⁸ հայտնել է ահաբեկիչ ուղարկելու անհրաժեշտության բացակայության մասին, իսկ հունիսի 15-ի N 7629 հեռագրով Թիֆլիսի կենտրոնական կոմիտեի անդամ, ահաբեկիչների ղեկավարներից «Արտավազը» «Աբրամովիչին» հանձնարարել է ահաբեկիչների ղեկավար Սեղավորյանին տեղեկացնել ահաբեկիչներով և գումարով Արմավիրի ենթակոմիտեին անհապաղ օգնությամբ:

յան շտապելու մասին: Հունիսի 13-ի N 409 հեռագրով Ելիզավետպոլի կենտրոնական կոմիտեի անդամ Աբրահամ Գյուլխանդանյանը Մելիքյանին տեղեկացրել է Աբասթումանից իր անհապաղ մեկնման մասին (բնագիր գործի թերթեր 405, 417, 475, 476, 908 հալ., 1012 հալ., 1208, 1873, 1990, 2197, 2361):

ՄԵԼՔՈՆՅԱՆ ԱՐՏԱՇԵՍ (կուսակցական ծածկանունը՝ «Մելիքզադե») – նախկին ուսուցիչ, Ելիզավետպոլի կենտրոնական կոմիտեի անդամ և նշյալ կոմիտեի գծով Կորյունի աշխատակիցը: 1906 թ. Բյուրոյի գրության մեջ նա նշված է որպես «հեռացված ուսուցիչ Մ.» և «Կորյուն վարդապետի համակիր»: Եղել է բոլոր ահաբեկիչների գլխավոր պետ «Նիկոլ-Դումանի» ավագ օգնականը և ահաբեկչական ջոկատների ղեկավարը (բնագիր գործի թերթեր 2325, 2365 հալ., 3546-3547):

«ՄԵԼՔՐԱՍ» (կուսակցական ծածկանուն է) – Թիֆլիսի կենտրոնական կոմիտեին կից զենքի պահապան և բանվորների շրջանում կուսակցական քարոզիչ: Արևելյան Բյուրոյի թղթերի մեջ գտնվել են [նրա կուսակցական գործունեությունը հաստատող] հետևյալ փաստաթղթերը. 1. Թիֆլիսում «Միր» ծխախոտի ֆաբրիկայի բանվորների 1906 թ. բողոքն ուղղված Թիֆլիսի կենտրոնական կոմիտեին՝ նրա անդամ և կուսակցական քարոզիչ «Միհրատի» դեմ, ըստ որի վերջինս ձգտել է ֆաբրիկայի վարպետի նկատմամբ կուսակցական ահաբեկչություն կատարել, 2. Թիֆլիսի կենտրոնական կոմիտեի 1906 թ. հաշվետվությունը «Միհրատի» մոտ պահպանության գտնվող զենքի, ատրճանակների, փամփուշտների և վառողի մասին (բնագիր գործի թերթեր 2340, 3601-3602 հալ., 4499):

ՄԱՐԳԱՐՅԱՆՑ ՍԱՐԳԻՍ – Թիֆլիսի [կենտրոնական] կոմիտեի անդամ, [կուսակցության] զինվորների զինծառայության ուսուցման վարիչ: Կուսակցության Արևելյան Բյուրոյի թղթերի մեջ գտնվել են կուսակցության անդամ «Թադևոսի» (Ամիրյանց) անունով

27 Այժմ Վանաձոր:

28 Այստեղ քննչական մարմինների կողմից ակնհայտ սխալմունք է թույլ տրվել: Պարզաբանելու համար սույն հրապարակման սկզբում տես «Գրիգորյանց Սամսոն Աբրահամի»:

«Մարգիս Մարգարյանց» ստորագրությանը երեք նամակներ՝ Կուսիսի գյուղի զինվորներին և բնակիչներին զենքի տիրապետման և զինվորական հնարքների ուսուցման, նշյալ գյուղի բնակիչներին [կուսակցության] անդամ Հայկունու կողմից զենքի բաժանման և նրանց զինման մասին (բնագիր գործի թերթեր 2382, 2384, 3552-3554, 4498 հակ.):

ՄԵԼԻՔ-ՎԱՐՎԱՆՅԱՆ ՄԻՔԱՅԵԼ – Թիֆլիսի կենտրոնական կոմիտեի զինվոր և ահաբեկիչ: Բյուրոյի կուսակցական հաշվետվություններում գրառում կա ավագ ահաբեկիչ «Հաջի Լևոնի» կողմից նրան 1906 թ. չորս ահաբեկիչների կերակրման համար 1 ռուբլի 95 կոպեկ տրամադրելու մասին (բնագիր գործի թերթեր 3609 և հակ., 4499 հակ.):

ՆԱՐԿՈՏՅԱՆՅ ՀԱՄԱԶԱՍՊ ԳՐԻԳՈՐԻ²⁹ – Կարսի կենտրոնական կոմիտեի անդամ, իսկ 1906 թ. վերջին և 1907 թ. Գոնի Նախիջևանի կենտրոնական կոմիտեի անդամ, որտեղ եղել է դրա գլխավոր կարգադրիչը: Բերբերովի, Չուբարովի և Չախտալյանի հետ 1906-1907 թթ. Գոնի Նախիջևանում՝ տեղի հայկական հոգևոր դպրոցում և «Նոր կյանք» թերթի խմբագրության գրասենյակում ղեկավարել է կուսակցական ժողովները: Դեկավարել է Ռոստով և Գոնի Նախիջևան քաղաքներում հարուստ հայ վաճառականներից Անդրկովկասի համար կուսակցության կողմից զենք գնելու համար կատարվող դրամահավաքը՝ դրամը պահանջելով մահվան սպառնալիքի տակ, պահանջներն ուղարկելով Գոնի Նախիջևանի կենտրոնական կոմիտեի անունից ու կնիքով, իսկ հավաքված 50.000 ռուբլին ծախսվել է զենք գնելու վրա: 1907 թ. խուզարկությանը «Նոր կյանք» թերթի խմբագրությունում առգրավված հոկտեմբերի նամակում Նարհոտյանցը անվանվում է Ռոստով և Գոնի Նախիջևան քաղաքներում կուսակցության ղեկավար (բնագիր գործի թերթեր 224-225, 1935, 2169, 2070-2324, 2332, 2341, 2344 հակ., 2356, 2364):

ՆԱԼԱՆԳՈՎ («Նալբանդյանց») **ՎԱՀ-**

ՐԱՄ ՎԱՀՐԱՄ – Գարաքիլիսայի կոմիտեի անդամ: Թիֆլիսից 1907 թ. հունիսի 25-ի N 12464 հեռագրով Թիֆլիսի կենտրոնական կոմիտեի անդամ «Լևոնը» (Լևոնիդ Թայիրյան) Գարաքիլիսա Վահրամ Նալբանդովին հրահանգել է դադարեցնել ահաբեկիչների երրորդ խմբի ուղարկումը մինչև իր գալը: Թիֆլիսից 1907 թ. հուլիսի 9-ի N 3427 հեռագրով Թիֆլիսի [կենտրոնական] կոմիտեի անդամ Փամբակյանը Գարաքիլիսա Նալբանդովին հաղորդել է «Մուշեղի»³⁰ նկատմամբ ահաբեկչության նշանակման («Մուշեղի գործը նշանակված է վաղը») և «Ահաբեկիչ-Մարմին» կից ահաբեկչական ջոկատի պետ Մաքո Մեղավորյանի շտապ մեկնման մասին (բնագիր գործի թերթեր 1013 հակ., 1015 հակ., 1903-1904, 2019, 2018, 1342 հակ., 730, 2362):

ՆԱՎՅԱՆ (Նովյանց) – Երևանի կենտրոնական կոմիտեի անդամ՝ կուսակցության Բյուրոյի հանձնարարությունների կատարման համար: Այսպես, 1907 թ. օգոստոսի 9-ի N 1232 հեռագրով Նովյանը Բաթումից կուսակցության Բյուրոյին հաղորդել է «Խարիսխ» թերթի խմբագրության հասցեով, որ ահաբեկչության ենթակա «Միհրանն» արդեն Նովոռոսիյսկում է, իսկ օգոստոսի 10-ի և 11-ի նույն հասցեով ուղարկված N 1549 և N 1594 հեռագրերով նա հաղորդել է, որ «Միհրանն» արդեն ոչ թե Նովոռոսիյսկում է, այլ Յալթայում և կարգադրություններ է խնդրել՝ նշելով Յալթայում կուսակցական հասցեն. «Բազար, Արմենակ Մելվիյանին»: Կոմիտեի անդամներ Լևոն Թայիրյանը և «Արտավազը» օգոստոսի 11-ի N 4349 և N 4487 հեռագրերով այդ ջոկատի անդամ Կարապետ Հունանյանցի միջոցով հրահանգել էին Նովյանին հաղորդել Նովոռոսիյսկում ահաբեկիչների ջոկատի պետ «Կարոյին» օգնության գործուղված «Վարդանի» հասցեն: Միաժամանակ, «Արտավազը» կարգադրում էր, որպեսզի Նովյանը շտապ հեռագրի Յալթա՝ տեղի կոմիտեի անդամ Արմենակ Մելվիյանին, որպեսզի նա բոլոր միջոցներով, մինչև ահաբեկիչների խմբով ավագ ահաբեկիչ «Խե-

29 Համազասպ Նորիատյան:
30 Մուշեղ Օհանյանը խմբապետ Միհրանի աջակիցներից էր:

չո Կևորկովի» ժամանումը, «Միհրանին» ազգականների հետ տեղում պահի: Օգոստոսի 15-ի N 6227 հեռագրով Թայիբյանը Թիֆլիսից համաձայնարել է Նավյանին Նովոռոսիյսկում «Խեչո Կևորկովի» ձեռքակալության հետևանքով, անհապաղ ահաբեկիչների հետ այնտեղ մեկնել՝ «Կարոյին» օգնության, իսկ Յաթայում ահաբեկչական ջոկատի ղեկավար «Վարդանը» օգոստոսի 18-ի N 3992 հեռագրով խնդրել է Նավյանին կուսակցական ծախսերի համար շտապ հեռագրով գումար փոխանցել (բնագիր գործի թերթեր 1019, 1020, 1020 հակ., 1035 հակ.-1036, 1119, 2010, 2325, 2362):

ՆԱՐԳԻՍ ՎԱՍԻԼԻ – Թիֆլիսի կենտրոնական կոմիտեին կից ահաբեկիչ և ահաբեկչական ակտեր կատարելու մեկնող ահաբեկիչների ջոկատի զենքի պահապան: «Խեչո Կևորկովի» հուշատետրում նշվում են Վասիլի Նարգիսի մոտ պահպանության գտնվող զենքեր, ատրճանակներ, փամփուշտներ և ռումբեր (բնագիր գործի թերթեր 180-182, 189 հակ.):

ՍՈՒՐՎԱՍՅԱՆՑ ՀԱՍՆՁԱՍՊ³¹ (կուսակցական ծածկանունը՝ «խմբապետ Համագասպ», «հայոց իշխան Համագասպ») – կուսակցության 1905 թ. նոյեմբերի 13-30-ը [կայացած] շրջանային ժողովի որոշումներից երևում է, որ նա՝ որպես Շուշիի կենտրոնական կոմիտեի պատգամավոր, «խմբապետ Համագասպ» անունով ներկա է եղել այդ ժողովին: Նա մատնանշել է, որ իր տրամադրության տակ փամփուշտներ և դրամ չկա, և որ իր շրջանի համար անհրաժեշտ է մինչև 600.000 փամփուշտ և 5.000 հրացան, և ծախսերի համար՝ ոչ պակաս, քան 50.000 ռուբլի: Ինչպես երևում է կուսակցության բյուրոյի թղթերից՝ նա անդամակցել է Շուշիի կենտրոնական կոմիտեի Ջևանշիրի³² կոմիտեին և 1906 թ. օգոստոսի 1-ին, որպես նշյալ կոմիտեի անդամ, կու-

սակցության բյուրոյին գրած նամակում խնդրել է «Հովսեփ»³³ անունով [ՀՅԴ] անդամի կողմից իրեն զրպարտելու առթիվ միջնորդական դատարան նշանակել: Նույն թվին, ինչպես նշված է նույն բյուրոյի մեկ այլ փաստաթղթում, նա եղել է Ելիզավետպոլի կենտրոնական կոմիտեի գծով Կորյուն վարդապետի աշխատակիցը և արդեն անվանվել է «հայոց իշխան Համագասպ»: Նա գլխավորապես եղել է Շուշիի և Ելիզավետպոլի կենտրոնական կոմիտեների կից ահաբեկիչների ղեկավարը, և 1907 թ. նրա ղեկավարությամբ ու անձնական մասնակցությամբ Կրասնովոդսկում իրականացվել է ահաբեկչություն Մուշեղ Օհանյանի նկատմամբ, ով մերկացրել էր «Բաշակցության» նոր կուսակցության³⁴ գործունեությունը:

ՆԱԼԲԱՆԳՅԱՆ ՄԱՅՅԱԿԱՆ³⁵ (կուսակցական ծածկանունը՝ «Մացակ») – Թիֆլիսի կոմիտեի անդամ: Նրա կուսակցական գործունեությունը հաստատվում է Արևելյան Բյուրոյի հետևյալ թղթերով. 1. 1906 թ. մայիսի 16-ի նամակում Բազախի կոմիտեի անդամ Մովսես Երեմյանը հաղորդել է Թիֆլիսի կենտրոնական կոմիտեի անդամ Նալբանդյանին Բազախի շրջանի կուսակցական անդամների անգործության մասին, 2. 1906 թ. մարտի 7-ին կուսակցության Բյուրոյին ուղղված խնդրագրում Գևորգ Կահրիմովը սպառնալով նշել է, որ դիմել է պետական դատարանին, և խնդրում է անհապաղ քննել գործը, քանի որ կուսակցության անդամ Մնացական Նալբանդյանը չարագործների դեմ հանդիման իրեն ոչ մի օգնություն չի ցուցաբերել, 3. 1907 թ. հունվարի 3-ի նամակում Մաքո Մեղավորյանը կուսակցության անդամ Պողոս Վարդանյանից խնդրել է ըստ պատկանելության Եղիզարովների գրասենյակ հասցնել Սարգիս Մանասյանցի և Նալբանդյանի («Մացակ») կուսակցական թղթերը (բնագիր գործի թերթեր 3539 և հակ.,

31 Դ. Սրվանձոսյանցի դատական գործը տես՝ «Վեմ», 2010, N 2, էջ 166-184:

32 Ջրաբերդի գավառ Գանձակի նահանգում:

33 Անձը պարզել չհաջողվեց:

34 Այդպես են բնորոշել ցարական քննիչները ԳՅԴ-ին «Կովկասյան նախագծի» ընդունումից հետո, որպեսզի ի դեմս Միհրանի ու նրա կողմնակիցների՝ առանձնացնեն իրենց իսկ հայտնագործած «հին կուսակցությունը»:

35 Մնացական Նալբանդյանը Թիֆլիսում 1906 թ. տպագրված ԳՅԴ «Յառաջ» հասարակական, տնտեսական, քաղաքական և գրական օրաթերթի հրատարակիչն էր, իսկ խմբագիրը Ավետիս Սահակյանն էր:

2380 հակ., 3542, 4496, 4499 հակ.):

ՕՀԱՆՁԱՆՅԱՆ ՍԱՐԳԻՍ (կուսակցական ծածկանունը՝ «Ֆահրադ») – Երևանի կենտրոնական կոմիտեի անդամ: 1907 թ. հունիսի 12-ի N 5864 գաղտնի հեռագրում «Ֆահրադ» տեղեկացրել է Երևանի կենտրոնական կոմիտեի անդամ Թորոս [Գալուստ] Ալոյանցին «Միհրանի», Մուխարովի (Կոփեցի Խեչո) և «Վասիլիի» (Վասիլի Շահնագարով) նկատմամբ ահաբեկչական ակտերի կատարման մասին (բնագիր գործի թերթեր 2344, 2353, 1011, 2364):

ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ ՀԱՅՐԱՊԵՏ ԹԱԿԵՎՈՍԻ – Բաթումում «Պետերբուրգյան կաթնատան» սեփականատեր, տեղի կոմիտեի անդամ: Ինչպես երևում է Նավյանի անունով Շարաֆյանի և այլոց մամակներից և հեռագրերից՝ «Պետերբուրգ» կաթնատունը 1907 թ. ծառայել է որպես կուսակցական գրագրության համար գաղտնի բնակարան (բնագիր գործի թերթեր 595, 599, 1019-1020, 1026, 2010, 2011, 2345 հակ., 2362):

ՓԱՐՍԱԳԱՆՅԱՆ (Փարսադանով) ՎԱԶԱԿԱՆ ԱՎԵՏԻՍԻ – կուսակցության անդամ, ահաբեկիչներին զենք հասցնող: Ինչպես երևում է Կարսից, Պյատիգորսկից, Թիֆլիսից, Յալթայից և Նովոռոսիսկից 1907 թ. օգոստոսի 11-ի, 19-ի, 23-ի, 24-ի, 30-ի, 31-ի NN. 606, 3752, 4448, 5090, 5456, 10643, 11438, 4569, 4967, 910 հեռագրերից, նա «Միհրանի» նկատմամբ մահապատժի իրականացման առթիվ ահաբեկչական ջոկատների պետեր Ալեքսանդր Շարաֆյանի, Վարդանի և Կարոյի հետ կուսակցական գրագրության մեջ է եղել (բնագիր գործի թերթեր 911-912, 1022-1023, 1027-1028, 1062-1063, 2364, 2372):

ՓԱՐՍԱԿՅԱՆ ՎԱՀԱՆ ՂԱԶԱՐԻ – Թիֆլիսի կենտրոնական կոմիտեի անդամ: Թիֆլիսից 1907 թ. հուլիսի 9-ին Ղարաբիխայի կոմիտեի անդամ Նալբանդյանին ուղարկված N 3427 հեռագրում նա հաղորդել է, որ «Սաքո Մեղավորյանը անհապաղ մեկնում է, իսկ Մուշեղի գործը (սայիքն՝ Մուշեղ Առաքելյանցի նկատմամբ ահաբեկչությունը) նշանակված է վաղը» (բնագիր գործի թերթեր 1015 հակ., 730, 2346, 2362):

ՊՈՂՈՍՈՎ ՀՈՎՈ (կուսակցական ծածկանունը՝ «Հովո» կամ «Հովե») – Կարսի [կենտրոնական] կոմիտեի անդամ և «Ահաբեկիչ-Մարմնին» կից ջոկատի ահաբեկիչ: 1906 թ. Կարսում մասնակցել է կուսակցության դատավճռով ոստիկանական ուրյադնիկ Փալանդովի սպանությանը և ոստիկանական սպա Տրոֆիմովի սպանության փորձին: Թիֆլիսից 1907 թ. հունիսի 7-ին Կարս ուղարկված N 3610 հեռագրով «Ահաբեկիչ-Մարմնին» կից ջոկատի ավագ ահաբեկիչ «Ապրոն» (Աբրահամ Սարգսյանց) կուսակցության անդամ «Արամայի Շապուհին» հրահանգել է, որպեսզի «Հովե» անհապաղ մեկնի Բաթում, որտեղ կուսակցության հակառակորդների նկատմամբ ահաբեկչական ակտ էր պատրաստվում (բնագիր գործի թերթեր 1010, 1847, 2362):

ՊՈՊՈՎ – կուսակցության անդամ և կոմիտեներին զենք մատակարարող: Կուսակցության Բյուրոյի 1906 թ. հաշվետվություններից երևում է, որ հոկտեմբերի 29-ին նրա կողմից Թիֆլիսի կենտրոնական կոմիտե է հասցվել 9 ատրճանակ և 1.200 փամփուշտ՝ 823 ռուբլի 50 կոպեկ գումարի արժողության, սպա Շահնագարովի հետ նա այնտեղ է հասցրել 1125 ռուբլի արժողության 15 ատրճանակ (բնագիր գործի թերթ 3581):

ՍԵՎԱԻՅԱՆ ԱՐՄԵՆԱԿ ՀԱԿՈՔԻ – Յալթայի կոմիտեի անդամ: «Խեչո Կտրկովի» հուշատետրում Սեվիյանը նշվում է կուսակցության անդամ, իսկ նրա բնակարանը՝ գաղտնի կուսակցական հասցե: 1907 թ. օգոստոսի 11-ին Յալթայում նա «Կարոյի» և «Վարդանի» հրամանատարությամբ ահաբեկչական ջոկատի անդամների հետ մասնակցել է «Միհրանի», Վարդդեբայանի, Ղազանջյանի և Գասպար Նազարովի նկատմամբ կուսակցության մահվան վճիռների իրականացմանը և կուսակցության անդամները նրա միջոցով են հեռագրերով և նամակներով փոխանցել այդ առթիվ բոլոր կարգադրությունները, սակայն սպանությունները կատարել չի հաջողվել, քանի որ 1907 թ. օգոստոսի 27-ին Յալթայում Նազարովի սպանությունից անմիջապես հետո ոստի-

ԵՐԵՎԱՆԻ ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ԿՈՄԻՏԵ

2011 թ. հոկտեմբերի 4 (36) հոկտեմբերի 4-ին կրեմլում

Գ. (Թ) գաղտնի, թիվ 4 (36) հոկտեմբերի 4-ին կրեմլում

ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ԿՈՄԻՏԵ

կանությունը ձերբակալել է «Կարոյի» և Մելվի-
յանի գլխավորած ահաբեկչական ջոկատի
բոլոր անդամներին: Օդեսայի ռազմաօկրու-
գային դատարանի 1908 թ. հունիսի 14-ի վճռով,
նշյալ Նազարովի սպանության համար Մելվի-
յանը դատապարտվել է տաժանակիր աշխա-
տանքների (բնագիր գործի թերթեր 108, 420-
421, 453-455, 462-466, 474-476, 598, 826 հակ.,
1020, 1027, 1035-1036, 1063, 1119-1120, 2340,
2358, 2370, 2373, 2498):

ՍՍՅԻԼՅԱՆՑ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆ (իրեն
Աբրահամ Պետրոսի Սարգսյան անվանող և
ըստ անձնագրի ք. Յաթայում բնակվող) –
Բաքվի կենտրոնական կոմիտեին կից
ահաբեկիչ: Պյատիգորսկում, Նովոռոսիյսկում
և Յաթայում «Միհրանի» և այլոց սպանու-
թյան համար «Կարոյի» ջոկատի ահա-
բեկիչներին Բաքվից 1907 թ. հուլիսին և օգոս-
տոսին օգնության է ուղարկվել: Նույն թվի
օգոստոսին Յաթա քաղաքում այլ ահա-
բեկիչների հետ «Կարոյի» հրամանատարու-
թյամբ մասնակցել է «Միհրանի», Վարդերեսյա-
նի, Ղազանյանի և Նազարովի նկատմամբ
մահվան վճռի իրականացմանը, սակայն 1907
թ. օգոստոսի 27-ին սպանել հաջողվել է միայն
Նազարովին, ինչի արդյունքում նա ոստիկա-
նության կողմից ձերբակալվել է: Օդեսայի զին-
վորական դատարանի 1908 թ. հունիսի 14-ի
վճռով, նշյալ սպանության համար նա
դատապարտվել է տաժանակիր աշխատանք-
ների: «Խեչո Կևորկովի» հուշատետրի համա-
ձայն՝ նա Բաքվի կենտրոնական կոմիտեի
ահաբեկիչ է, իսկ Պյատիգորսկից Բաքու «Կա-
րոյի» և Բաքվի կենտրոնական կոմիտեի
ահաբեկիչ «Բախշիի» 1907 թ. հուլիսի 9-ի և
12-ի N 2187 և N 3071 հեռագրերից երևում է, որ
«Կարոն» պահանջել է Մայիլյանցից անհա-
պաղ հաղորդել բժիշկ Մուրադովին «Բախշիի»
գտնվելու վայրի մասին, իսկ վերջինս «Կարո-
յին» օգնության ժամանելով խնդրել է Մայիլ-
յանցին ուղարկել անձնագիրը (բնագիր գործի
թերթեր 910, 1208 հակ., 108, 451-464, 476 հակ.,
2323, 2342 հակ., 2358, 2358 հակ., 2370):

ՍԱՐԳԻՍՈՎ ԶԱՆԿԻ ԱՎԵՏԻՍԻ – կու-

36 «Չույս»՝ ռուսերեն:

սակցության անդամ: 1907 թ. մայիսից մինչև
սեպտեմբեր մասնակցել է «Միհրանի» և նրա
կողմնակիցների հետապնդմանը, և նշյալ ժա-
մանակ Պյատիգորսկում նրա բնակարանը
(Մուվորովյան փողոց, տուն 11) կուսակցական
գրագրության գաղտնի հասցե է ծառայել Կար-
սից, Նովոռոսիյսկից, Յաթայից և Թիֆլիսից
կուսակցության ահաբեկչական ջոկատների
պետեր Ալեքսանդր Շարաֆյանի, Չուբարյա-
նի, Փարսադանովայի, Մելվիյանի ու «Կարո-
յի» հեռագրերի համար (բնագիր գործի թերթեր
116, 349, 462 հակ., 474, 912 հակ., 1027-1028,
1062, 1063, 2181, 2345 հակ.):

ՍԱՐԳԻՍՈՎ ԱՍԼԱՆ ԿՈՊԵՒ – «Խեչո
Կևորկովի» ջոկատի ահաբեկիչ, ինչպես
նշված է նրա հուշատետրում: «Ասլան» ստո-
րագրությամբ Նովոռոսիյսկից Արմավիր 1907
թ. օգոստոսի 12-ին Արմավիրի ենթակոմիտեի
նախագահ Չինչինյանին ուղարկված նրա N
1565 հեռագիրը. «Նովոռոսիյսկում «Խեչո
Կևորկովի» ձերբակալության և ահաբեկչական
ջոկատի պետ «Կարոյի» մեկնման անհրաժեշ-
տության մասին, որպեսզի փոխարինի Խեչո
Կևորկովին»: Ասլան Սարգիսովի անձնագիրը
1907 թ. օգոստոսի 27-ին խուզարկությամբ
գտնվել է նույն հյուրանոցում՝ «Կարոյի» հետ
բնակվող Անահիտ Փարսադանյանի մոտ
(բնագիր գործի թերթեր 466, 475, 1026, 1341,
1897-1898):

ՍՈՎՈՍՏՆՅԱՆ ՀԱՅԿ ՆԻԿԻՏԱՅԻ (կու-
սակցական ծածկանունը՝ «Հայկ») – ուսուցիչ,
ծառայել է Բաթումում «Նադեժդա»³⁶ տրանս-
պորտային գրասենյակում, Բաթումի կենտրո-
նական կոմիտեի անդամ: Մասնակցել է «Մի-
հրանի» և նրա ազգականների հետապնդմանը:
Կուսակցական գործերում նրա մասնակցու-
թյունը հաստատվում է նաև հետևյալ հեռագրե-
րով: 1907 թ. հուլիսի 14-ի N 3525 հեռագրով կու-
սակցության Հյուսիսային Կովկասի շրջանի
ահաբեկիչների պետ Ալեքսանդր Շարաֆյանը
Հայկ Սողոմոնյանից կուսակցական ծախսերի
համար պահանջում է անհապաղ հեռագրով
գումար ուղարկել: Թիֆլիսից Բաթում հուլիսի
3-ին ուղարկված N 817 հեռագրով Սողոմոնյա-

նը Բաթումի կոմիտեի անդամ Արամ Մակարյանից պահանջել է «Խարիսխի» հասցեով իրեն անհապաղ 50 ռուբլի փոխանցել: Կուսակցության Բյուրոյի 1906 թ. թղթերի մեջ գտնված գրության մեջ նշված է Հայկ Սողոմոնյանին 6 կուսակցական ատորճանակների և փամփուշտների հանձնման մասին (բնագիր գործի թերթեր 475, 910, 1015, 1025-1026, 1034 հակ., 1035, 1066, 2070, 2320 հակ., 2344, 3593):

ՍԱՐԳՍՅԱՆՑ ԱՐԲԱՎԱՄ (կուսակցական ծածկանունը՝ «Ապրո», «Աբրո»)– «Ահաբեկիչ-Մարմնին» կից ջոկատի ավագ ահաբեկիչ և կուսակցական զենքի պահապան: Կուսակցության Բյուրոյի 1906 թ. հաշվետվությունից երևում է, որ նրա մոտ պահպանության էին գտնվում կուսակցական ատորճանակներ, ռումբեր և փամփուշտներ: 1906-1907 թթ. նա օգնել է Հակոբ Չիլիզգարյանին կուսակցության Անդրկովկասի կոմիտեների համար զենք ուղարկելու հարցում: Կուսակցության Բյուրոյի որոշմամբ Թիֆլիսում նա մասնակցել է հետևյալ սպանություններին. 1906 թ. Շիխալիի, 1907 թ. Շահնազարովի, Մուշեղ Առաքելյանի, ռոմսիստր Ստանոյի, 1908 թ. ոստիկանական հսկիչներ Իզդեբսկու և Պուստովոյտովի, օգոստոսի 8-ին Բաթումում՝ տեղի բանտապետ Պրեխտելի, 1907 թ. հուլիսի 3-ին Ալեքսանդրապոլում՝ գեներալ Ալիխանովի: «Ահաբեկիչ-Մարմնին» խորհրդի անդամ և գլխավոր ահաբեկիչ «Խեչո Կևորկովի» հուշատետրում նշված է «Ապրոյին» ահաբեկչական ակտերի կատարման համար 1907 թ. հանձնված 200 ռուբլի պարգևատրումը, իսկ հունիսի 7-ին Թիֆլիսից Կարս ուղարկված N 3610 հեռագրով «Ապրոն» պահանջում էր «Հովո» (Պողոսով) ահաբեկչի անհապաղ մեկնումը Բաթում՝ այնտեղ ահաբեկչական ակտ կատարելու համար (բնագիր գործի թերթեր 181-187, 1110, 729-730, 1476 հակ., 2362 հակ., 2385-2386, 3585-3586, 4374-4375, 4497):

ՍՏԵՓԱՆՅԱՆՑ ՂԱԶԱՐ – «Խեչո Կևորկովի» ջոկատի ահաբեկիչ և զենքի պահապան: Ինչպես երևում է «Խեչո Կևորկովի» հուշատետրից՝ Ղազար Ստեփանյանցի մոտ 1907 թ. գտնվել են կուսակցական երեք ատորճանակ-

ներ (բնագիր գործի թերթեր 181-187, 2362 հակ.):

ՍՈՒՓՅԱՆ ԱՐՏԱՇԵՍ – Ախալցխայի կոմիտեի անդամ: Մասնակցել է ահաբեկչական ակտերի: Կուսակցության Բյուրոյի վճռով Ախալցխայում 1907 թ. մարտին Թիֆլիսից եկած ահաբեկիչներ Սիրաբովի և այլոց հետ մահափորձ է կատարել Ասլանի նկատմամբ և գրեթե նույն ժամանակ մասնակցել է Սերգոյի սպանությանը (բնագիր գործի թերթեր 2356, 2362 և հակ.):

ԻՍԱՀԱԿՅԱՆՑ (նույն ինքը Սահակյանց) **ԱՎԵՏԻՍ** (կուսակցական ծածկանունը՝ «Ավո») – 1906-1907 թթ. մասնակցել է Բաքվի, Վլադիկավկազի և Թիֆլիսի կենտրոնական կոմիտեների աշխատանքներին: 1906 թ. երդվյալ հավատարմատար Բալուգյանի հետ կուսակցության Բյուրոյի կողմից Արմավիրում հարուստ հայերից դրամահավաքներ է կատարել: Նշյալ դրամահավաքներին նրա մասնակցությունը վկայվում է բոլոր ահաբեկիչների ղեկավար և Բյուրոյի անդամ Հարություն Շահրիկյանի («Պարթև») կուսակցության Բյուրոյին ուղարկած 1906 թ. հուլիսի 24-ի հաղորդագրության մեջ՝ Արմավիրում 40.000 ռուբլի հավաքելու և այդ գումարը կուսակցության Բյուրոյի համար ուղարկելու մասին ցուցումով, և որ կուսակցական թղթակցությունը պետք է հասցեագրվի հետևյալ հասցեով. «Արմավիր, Ավան Դավիդովին՝ հանձնել Սահակյանցին»: 1907 թ. վերջին նա մասնակցել է Բաքվի կենտրոնական կոմիտեի աշխատանքին, ինչը երևում է նրա՝ որպես տեղական 3-րդ կոմիտեի անդամի, 1907 թ. դեկտեմբերի 19-ին Բաքվի կենտրոնական կոմիտեին ուղարկած հաղորդագրությունից, որը վերաբերում էր «Հայկազունի» անդամի կուսակցության շրջանային ժողովի պատգամավոր ընտրվելուն: Դրանից զատ, 1905 թ. նոյեմբերի 13-30-ի կուսակցական շրջանային ժողովի սղագրական հաշվետվություններից երևում է, որ Սահակյանցը շատ գործունյա մասնակցություն է ունեցել այդ ժողովին՝ պնդելով ռեակցիոն ռուսական կառավարության դեմ խիստ հեղափոխական պայքար մղելու վրա, որպեսզի պատրաստ լի-

ԵՐԱՆԻՍԿՐԻՄ
2011 թ. հոկտեմբեր-դեկտեմբեր
Գ. (Թ) գառի, քիվ 4 (36) հոկտեմբեր-դեկտեմբեր, 2011
ԿԻԲ համահայկական հանդես

նեն ապագա հեղափոխական կառավարության կազմավորմանը՝ այդ նպատակի համար այլ քաղաքական կուսակցությունների հետ միանալով (բնագիր գործի թերթեր 5203 հակ., 3549 հակ., 3550, 2996, 5162, 5163):

ՍԱՖՅԱՆՑ ՄԱՐԳԱՐ – կուսակցության անդամ և 1906 թ. տեղական կոմիտեներին զենքի ու փամփուշտների մատակարարող: Կուսակցության Բյուրոյի 1906 թ. հաշվետվությունից երևում է, որ նա Միմոն Բեկ-Ալլահվերդի-Բեկյանի հետ համատեղ հասցրել է 286 ռուբլի 60 կոպեկ արժողության 15 ատրճանակ ու 1552 փամփուշտ, և որ Մաֆյանը կուսակցությունից ստացել է ևս 310 փամփուշտ (բնագիր գործի թերթեր 3588, 4498 հակ.):

ՍԱՀԱՎՅԱՆ ՄԿՐՏՈՒՄ – Բաքվի [կենտրոնական] կոմիտեի անդամ և Բաքվում ինչ-որ կուսակցական թերթի վարիչ³⁷: Նա բնակվել է նշյալ կոմիտեի անդամ լուսանկարիչ Մելիքյանի³⁸ հետ: Ներկա գործով մեղադրյալ Ներսես Բաբայանցի մոտ խուզարկությամբ գտնված նամակից երևում է, որ Մելիքյանի լուսանկարչատանը կուսակցական գործերով բանակցելու համար 1908 թ. փետրվարի 23-ին Սլրտում Սահակյանը սպասել է Բաբայանցի ժամանմանը (բնագիր գործի թերթեր 2601, 2602, 2608-2629, 3840-3843, 4501):

Իրեն **ԹԱՄՆՅԵՎ ՎԼԱԳԻՄԻՐ** անվանող (կուսակցական ծածկանունը՝ «Վարդան³⁹», «Գևորգ, Վարդան») – ահաբեկիչների ջոկատի պետ: «Կարոյի» հետ 1907 թ. օգոստոսին Նովոռուսիյսկում և Յալթայում ղեկավարել է «Միհրանի», Վարդերեսյանի, Ղազանջյանի և Գասպար Նազարովի նկատմամբ կուսակցության մահվան վճիռների իրականացումը: Նա «Կարոյի» հետ կազմել է այդ սպանությունների պլանը: Որոշվել էր սկզբում սպանել Նազարովին, ապա ծուղակը գցել ու սպանել Վարդերեսյանին, իսկ հետո՝ հարձակվել բնակարանի վրա ու սպանել այնտեղ գտնվող

հիվանդ «Միհրանին» ու նրա քույր Ջարուհի Ղազանջյանին: Սակայն այդ պլանն իրականացնել չի հաջողվել, քանի որ 1907 թ. օգոստոսի 27-ին՝ Նազարովի սպանությունից անմիջապես հետո, ոստիկանության կողմից Յալթայում ձերբակալվել են ջոկատի բոլոր անդամները՝ «Կարոյի» գլխավորությամբ, բացառությամբ թաքնվել հասցրած «Վարդանի»: «Վարդանի» ուղարկած և ստացած գաղտնի հեռագրերով միանգամայն հաստատվել է նրա մասնակցությունը ինչպես այդ հանցագործության, այնպես էլ ընկերակցության մյուս անդամների հետ գրագրության մեջ: Այսպես, Նովոռուսիյսկից Անապա 1907 թ. հունիսի 8-ին ուղարկված N 780 հեռագրով «Վարդանը» պահանջել է, որ կուսակցության անդամ Մետրայանն անհապաղ Նովոռուսիյսկ ուղարկի կուսակցական քարոզիչ Գրիգոր Հովսեփյանին («Գրիգոր»), ինչին ստացել է կուսակցական քարոզիչ հոգևորական Մինասյանցի («Տեր Պողոս») դրական պատասխանը: Նովոռուսիյսկից Բաթում 1907 թ. օգոստոսի 8-ի N 928 հեռագրով «Վարդանը» կուսակցության անդամ Նավյանին հաղորդել է, որ «Միհրանը» Նովոռուսիյսկում է: Իսկ նույն օրվա N 3070 և N 3071 հեռագրերով Թիֆլիսից Լևոն Թայիրյանը Արմավիրի ենթակոմիտեի անդամ Բեժանյանին հրահանգել է գլխավոր ահաբեկիչ «Խեչո Կևորկովին» «Վարդանի» տրամադրության տակ՝ Նովոռուսիյսկ ուղարկելու մասին: Ալեքսանդր Շարաֆյանը հաղորդել է «Վարդանին», որպեսզի նա «Խեչո Կևորկովին» հաղորդի «Միհրանի» սպանության պլանը և արդյունքների մասին հեռագրի: 1907 թ. օգոստոսի 10-ի N 1306 հեռագրով «Կարոն» Սաքո Մեղավորյանին խնդրել է Նովոռուսիյսկի ջոկատի անդամ Կարապետ Հունանյանցի միջոցով հաղորդել ջոկատի ղեկավար «Վարդանի» հասցեն: Այդ հեռագրին ի պատասխան հետևել է Թայիրյանի 1907 թ. օգոստոսի 11-ի N 4349 հե-

37 Բաքվում որևէ թերթի նման ազգանունով խմբագիր պարզել չհաջողվեց:

38 Իսահակ Մելիքյանի լուսանկարչատունը գտնվել է Բաքվի Առևտրական և Մարինսկայա փողոցների անկյունում, հայկական եկեղեցուց 200-250 քայլ հեռու:

39 Միհրանի ահաբեկումը նախապատրաստողների շարքում բացի Վարդան Արզումանյանից, թերևս եղել է նաև մեկ այլ Վարդան, ուստի ցարական հետաքննությունը ակնհայտորեն խճճվել է միևնույն «Վարդանի» տարբեր վայրերից ուղարկած հեռագրերի քննության մեջ:

ռագրով հետևյալ կարգադրությունը Բաթում՝ Արմեն Նավյանին. «Հաղորդել «Կարոյին» Հունանյանցի միջոցով «Վարդանի» հասցեն»: Թեոդոսիայից օգոստոսի 12-ին ուղարկված N 2468 հեռագրով «Վարդանը» Էլմասյանին հրահանգել է «Խեչո Կևորկովին» ուղարկել Թեոդոսիա, իսկ Արմավիրից Յաթա ուղարկված N 1507 հեռագրով Չինչինյանը հաղորդել է «Վարդանին», որ «Խեչոն» ժամանել է Նովոռոսիյսկ: N 1940 հեռագրով կուսակցության անդամ Ղարիբջանը հաղորդել է «Վարդանին», որ ահաբեկիչների չժամանելու դեպքում անհապաղ նրանց շտապ հեռագրով հրավիրի Յաթա, իսկ օգոստոսի 13-ին Նովոռոսիյսկ ուղարկված N 1730 հեռագրով կուսակցության անդամ Բեժանյանը տեղեկացրել է «Կարոյին», որ «Վարդանը» Յաթայից հայտնել է իր մոտ ահաբեկիչ Մարտիրոսի⁴⁰ ժամանման մասին: Ապա, Թեոդոսիայից և Յաթայից օգոստոսի 14-ին ուղարկված N 2196 և N 2981 հեռագրերով «Վարդանը» խնդրում էր կուսակցության անդամ Էլմասյանին անհապաղ տեղեկացնել Թեոդոսիայում Գառնիկ Մուսայանին գլխավոր ահաբեկիչ «Խեչո Կևորկովի» գտնվելու վայրի մասին և պահանջում, որպեսզի «Կարոն» անհապաղ մեկնի Յաթա: Օգոստոսի 14-ին Յաթա ուղարկված N 2195 հեռագրով «Վարդանը» հարցրել է կուսակցության անդամ Սելվիյանին «Սիիրանի» և նրա ազգականների ժամանման մասին, իսկ Յաթայից Բաթում օգոստոսի 16-ին ուղարկված N 3357 հեռագրով «Վարդանը» պահանջել է, որպեսզի Արամ Մակարյանը և Արմեն Նավյանը կուսակցական ծախսերի համար հեռագրով իրեն 40 ռուբլի ուղարկեն (բնագիր գործի թերթեր 108, 420-421, 462, 466, 467, 474, 492, 598, 826-827, 1019-1020, 1119-1120, 1661):

ԹԱՅԻՐՅԱՆ ԼԵՎՈՆ (Լեոնիդ) – Թիֆլիսի կենտրոնական կոմիտեի անդամ Թայիրյանի 1907 թ. հունիսի 20-ի նամակը բժիշկ Մուրադովին՝ «Սիիրանի» և նրա եղբայր Վարդերեսյանի նկատմամբ մահվան վճիռներն

անհապաղ ի կատար ածելու մասին: Նովոռոսիյսկում 1907 թ. օգոստոսի 11-ի խուզարկությանը կուսակցության գլխավոր ահաբեկիչ «Խեչո Կևորկովի» մոտ առգրավված Թիֆլիսի կենտրոնական կոմիտեի կողմից կարևոր կուսակցական գործերով գործուղման մասին տրված վկայականը ստորագրված է նույն Լևոն Թայիրյանի կողմից: Թայիրյանը Հայկումուն՝ «Դոնի Ռոստով, Արաքս գիներտուն» հասցեով 1907 թ. մայիսի 31-ի N 169888 հեռագրով տեղեկացրել է Թիֆլիսից ահաբեկիչների ուղարկման մասին: Թիֆլիսից Դոնի Ռոստով 1907 թ. հուլիսի 5-ի N 2119 հեռագրով Թայիրյանը կարգադրել է, որպեսզի ահաբեկիչների ջոկատի պետ Հայկումին Դոնի Ռոստովից վերադարձնի երեք ահաբեկիչներին: Հունիսի 7-ի N 600 հեռագրով Հայկումին հաղորդել է Լևոն Թայիրյանին, որ «Սիիրանը» հակակուսակցական քարոզչություն է վարում, ինչի արդյունքում անհրաժեշտ է նրա դեմ նոր ահաբեկիչներ ուղարկել: Ի պատասխան՝ Թայիրյանը կարգադրել է «Սիիրանի» հետ անհապաղ վարվել ինչպես հարկն է՝ հանձնարարությունների չսպասելով, և արդյունքների մասին հաղորդել: Ի պատասխան՝ Հայկումին հունիսի 10-ի N 872 հեռագրով Թայիրյանին հաղորդել է «Սիիրանի» և նրա ընկերների դեմ Բաքվի կենտրոնական կոմիտեի փորձառու ահաբեկիչների ուղարկման անհրաժեշտության մասին: Հայկումին հունիսի 14-ի N 8883 հեռագրով տեղեկացրել է Լևոն Թայիրյանին Ռոստովում գործի անհաջողության մասին՝ իր նկատմամբ ոստիկանության հսկողության պատճառով, և կարգադրություն խնդրել, թե ինչպես վարվի: Հունիսի 17-ի N 8755 հեռագրով Լևոն Թայիրյանը կարգադրել է, որպեսզի բժիշկ Մուրադովը միջոցներ ձեռնարկի «Սիիրանի» եղբայր Հաբեթ Վարդերեսյանի դեմ, ով Թիֆլիսից փախել էր Պյատիգորսկ, իսկ հունիսի 25-ին Ղարաբքիլիսա ուղարկված N 12464 հեռագրով Լևոն Թայիրյանը Նալբանդովին, մինչև հանգամանքների պարզաբանումը, հանձնարարել

40 Մարտիրոս Չարուխյան (՝1909): 1905 թ. մասնակցել է Բաքվի ինքնապաշտպանությանը: 1905 թ. Ալեքսանդրապոլում Դրոյի հետ միասին ահաբեկել է գեներալ Ալիխանովին: Մասնակցել է իրանական հեղափոխությանը և 1909 թ. փետրվարի 9-ին նահատակվել Ալվարի կռվում:

է դադարեցնել ահաբեկիչների երրորդ խմբի ուղարկումը: Հունիսի 26-ի N 14201 հեռագրով Լևոն Թալիբյանը հաղորդել է բժիշկ Մուրադովին՝ «Սիիրանի» դեմ գործողությունների պլանին իր համաձայնության մասին: Օգոստոսի 11-ին Բաթում ուղարկված N 4349 հեռագրով Լևոն Թալիբյանը հանձնարարել է Նավյանին անհապաղ հաղորդել «Կարոյի» համար Հունանյանցի միջոցով «Վարդանի» հասցեն, իսկ օգոստոսի 15-ի N 6527 հեռագրով Նավյանին հանձնարարել է անհապաղ Նովոռոսիյսկ՝ «Կարոյին» օգնության մեկնել «Խեչո Կևորկովի» ձեռքակալության պատճառով: Օգոստոսի 21-ի N 4694 հեռագրով «Կարոն» խնդրել է Լևոն Թալիբյանին ուղարկել 400 ռուբլի, իսկ նույն օրվա N 4537 հեռագրով՝ ևս 300 ռուբլի: Լևոն Թալիբյանը օգոստոսի 24-ի N 11314 հեռագրով հայտնել է «Կարոյին», որ գումարը փոխանցված է (բնագիր գործի թերթեր 420 հակ., 474 հակ., 470-471, 476, 654, 821 հակ., 823 հակ., 828-829, 908, 1009-1014, 1017-1021, 1147, 1164, 1208 հակ., 2207, 2339, 2344, 4545):

ԹԱԳՎՈՍՅԱՆ ԼԵՎՈՆ ՀՈՎՀԱՆՆԵՍԻ⁴¹ – Բաքվի կենտրոնական կոմիտեի անդամ: «Խեչո Կևորկովի» հուշատետրում Թաղևոսյանը նշվում է որպես կուսակցության անդամ: Շուրջից Բաքու 1907 թ. հուլիսի 22-ին ուղարկված N 975 հեռագրով կուսակցության անդամ Վարդգեսյանը Թաղևոսյանին հայտնել է կուսակցության ահաբեկչական ջոկատի անդամ Հայրում Կոստանյանի ժամանման մասին: Թիֆլիսից հունիսի 28-ի N 14200 հեռագրով Թիֆլիսի կենտրոնական կոմիտեի անդամ և ահաբեկիչների ջոկատի պետ «Արտավազը» պահանջել է կուսակցական ծախսերի համար «Ապառաժյանին»⁴² 2.000 ռուբլի ուղարկել: Օգոստոսի 15-ի N 6546 հեռագրով Միերյանը (Համո Օհանջանյան) Լևոն Թաղևոսյանին հանձնարարել է անհապաղ

Թիֆլիս ուղարկել ահաբեկչության գծով Բաքվի կոմիտեի անդամ Վարդան Արզումանյանին, իսկ օգոստոսի 22-ի N 10141 հեռագրով Լեոնիդ Թալիբյանը պահանջել է, որպեսզի Թաղևոսյանը հեռագրով ամմիջապես հաղորդի տեղեկություններ «Ջակավկայե»⁴³ թերթում հայ-թուրքական հարաբերությունների մասին ճեպագրի վերաբերյալ (բնագիր գործի թերթեր 745, 1014, 1021, 1022, 1036, 1066 հակ., 1147 հակ., 2155, 2345 հակ., 2362 հակ.):

ՏԵՐ-ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՈՎ ՆԵՐՍԵՍ ԱՐՏԵՍԻ – կուսակցության անդամ: Դոնի Ռոստովում «Արաքս» գինետան սեփականատեր: Այս գինետունը 1907 թ. կուսակցության անդամների միջև գրագրության համար գաղտնի բնակարան է ծառայել: Նման գրագրության մասին վկայում են հետևյալ հեռագրերը. 1. Թիֆլիսից Դոնի Ռոստով «Արաքս» գինետան հասցեով 1907 թ. մայիսի 13-ին ուղարկված N 16988 հեռագրով Լեոնիդ Թալիբյանը Հայկունուն տեղեկացրել է Թիֆլիսից ահաբեկիչների մեկնման մասին, 2. Նույն հասցեով հունիսի 5-ի N 2119 հեռագիրը՝ երեք ահաբեկիչներին Թիֆլիս վերադարձնելու մասին, 3. Նույն հասցեով հունիսի 6-ի N 3303 հեռագիրը Լեոնիդ Թալիբյանից. «Գործել նամակի համաձայն, իսկ ահաբեկիչները թող սպասեն և արյունքների մասին հեռագրեք», 4. Նույն հասցեով Թիֆլիսից Մեղավորյանի հունիսի 11-ի N 5516 հեռագիրը. «Դոնի Ռոստովից Արմավիր «Սիիրանի» դեմ գործելու համար թեկուզ մեկ ահաբեկիչ օգնության ուղարկման մասին», 5. Նույն հասցեով Պյատիգորսկից «Կարոյի» հունիսի 16-ի N 2886 հեռագիրը ահաբեկիչների պետ Հակոբ Չիլինգարյանին, որ վերջինս իրեն դիմավորի կայարանում (բնագիր գործի թերթեր 475, 821 հակ., 909 հակ., 475 հակ., 1019 հակ.-1021, 1261, 1362, 2345 հակ.):

41 Լևոն Թաղևոսյան (Պապաշա) (1865, Ազուլիս-1936, Փարիզ): Քրիստափոր Միքայելյանի քրոջ ավագ որդին էր: 1907 թ. Բաքվից ընտրվել է ԶՅԴ 4-րդ Ընդհանուր ժողովի պատգամավոր: 1909-1912 թթ. ձերբակալված էր Նովոչերկասկի բանտում, ապա մինչև 1918 թ. գործել է Բաքվում, ղեկավարել Գայոց Ազգային խորհուրդը, իսկ 1919 թ. ընտրվել է Գայոստանի խորհրդարանի, ապա նաև՝ ԶՅԴ Գերագույն դատական ատյանի անդամ:

42 ԶՅԴ Դարաբաղի կազմակերպության անվանումը:

43 Անդրկովկաս՝ ռուսերեն:

ԱՄԻՐՅԱՆԻ ԹԱԳԵՎՈՍ ՄԻՆԱՍԻ⁴⁴ (կուսակցական ծածկանունը՝ «Թաղևոս») – կուսակցության անդամ և Բաքվի կենտրոնական կոմիտեին կից ահաբեկիչների ղեկավար: Կուսակցության անդամ և նրանց գեներալի տիրապետման ուսուցանելու մասին Սարգիս Սարգսյանցի 1906 թ. երեք նամակները «Թաղևոսին»: 1907 թ. հունիսի 24-ի N 4665 և N 4666 հեռագրերով, առաջինը՝ բժիշկ Մուրադովին 200 ռուբլի ուղարկելու մասին և երկրորդը՝ Ս. Պետերբուրգի կոմիտեի անդամ Ջավրիկին, ըստ որի «Թաղևոսի» հասցեն Պյատիգորսկում բժիշկ Մուրադովն է (բնագիր գործի թերթեր 909 հակ., 2320 հակ., 2332, 3552-3554, 2382-2384):

ԹՈՒՄԱՆՅԱՆ ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ ՏԵՐ-ԹԱԳԵՎՈՍԻ⁴⁵ – կուսակցության [ՀՅԳ] նշանավոր անդամ, բոլոր կոմիտեներում մասնակցություն ունեցած: Նրա 1907 թ. հուլիսի 15-ի N 7546 հեռագիրը Թիֆլիսից Ղարաբլիսա, կուսակցության անդամ Սերգեյ Եղիզարովին⁴⁶ «կարգադրություն անել» [նշումով]: Հուլիսի 23-ի N 9594 հեռագրով, Թիֆլիսից Մանգլիս, [ՀՅԳ] Թիֆլիսի Կենտրոնական Կոմիտեի գլխավոր ահաբեկիչ «Արտյուշը»⁴⁷ հարցրել է Թումանյանից կուսակցության անդամ Ջարգարյանցի⁴⁸ գտնվելու վայրի մասին և խնդրել հաղորդել «Խարիսիս» կուսակցության հասցեով, երբ է վերջանում Վահրամ Նալբանդյանցի կալանքի տակ մնալու ժամկետը: Օգոստոսի 2-ի N 37 հեռագրում, Մանգլիսից Պյատիգորսկ, Թումանյանը խնդրել է կուսակ-

ցության անդամ Բուդուդովին փոխանցումով ուղարկել 200 ռուբլի Թիֆլիս՝ հրատարակության համար (բնագիր գործի թերթեր 1012, 1017, 2205, 2205 հակ., 5203, 5203 հակ.):

ՏԵՐ-ԱՔՐԱՀԱՅԱՆՅԱՆ ՏԻԳՐԱՆ – Երևանի [կենտրոնական] կոմիտեի անդամ: Ղարաբլիսայից Գարաշիչազ⁴⁹ 1907 թ. հուլիսի 2-ին [Ղարաբլիսայի] կոմիտեի անդամ Հակոբովի N 8 գաղտնի հեռագիրը Տիգրան Տեր-Աքրահամյանցին. «Դաշնակցություն» կուսակցության այդտեղ ժամանած հակառակորդների դեմ միջոցներ ձեռնարկել» (բնագիր գործի թերթեր 2196, 2345):

ՏԵՐ-ԳԱՎԻԳՅԱՆ ԱՐԻՍՏԱԿԵՍ – Թիֆլիսի [կենտրոնական] կոմիտեի անդամ: Թիֆլիսի կենտրոնական կոմիտեի նախագահ Սարգիս Մանասյանցի 1906 թ. նամակը կուսակցական կնիք դնելու համար վկայականի ուղարկման պահանջով, քանի որ դրանով հնարավոր կլինի կուսակցության օգտին մեծ դրամահավաք կատարել: Հաշվետվություն կուսակցության Բյուրոյին՝ իր կողմից 1906 թ. 65 ռուբլի կուսակցական գումար ծախսելու մասին (բնագիր գործի թերթեր 3595 հակ., 3613 հակ., 4499):

ՏԵՐ-ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ ԱՐՍԵՆ – Ելիզավետպոլի [կենտրոնական] կոմիտեի անդամ: Կուսակցության Բյուրոյի թղթերի մեջ խուզարկությանը առգրավված նրա հաղորդագրությունը Բյուրոյին՝ 1906 թ. դեկտեմբերի 12-ին ուսուցիչ Չալյանցին կուսակցական ծախսերի համար 129 ռուբլի վճարելու անհրա-

44 Ամիրյան Թաղևոս (1880-1918): 1905-1906 թթ. Գանձակի ինքնապաշտպանության ակտիվ մասնակից դաշնակցական Թաղևոս Ամիրյանը (Գիժ Թաղոս) հետագայում հարել է անարխիստներին, իսկ ավելի ուշ՝ կուսակցությունից դուրս եկած իր եղբոր՝ Արսեն Ամիրյանի (Մրավյան) հետ միասին նաև բուլշևիկներին: Ակտիվորեն մասնակցել է Բաքվի 1918 թ. հերոսամարտին, կատարել Ստ. Շահումյանի հանձնարարությունները: 1918 թ. օգոստոսի առաջին օրերին ծավալված վճռական ճակատամարտում ենթարկվելով Ռոստոմի հրամանին՝ նա իր 30 մարտիկներով անցել է Գայլի Դրունքը և որպես մահապարտ հարվածել թուրքական բանակի թիկունքին՝ խուճապ առաջացնելով թշնամու շարքերում: Բաքվի անկումից հետո գտնվել է Կրասնովոդսկ մեկնած «Թուրքմեն» նավում, որտեղ էին նաև Ստ. Շահումյանը և Թաղևոսի եղբայր Արսեն Ամիրյանը, և գնդակահարվել է նրանց հետ միասին: Տես Արամ Ալշուքեան, Ռոստոմը Բազում, «Ռոստոմ. մահուան վաթսուամյակին առթիւ», Պեյրուք, 1979, էջ 348-354:

45 Հովհ. Թումանյանի դատական գործը տես «Վեմ», 2009, N 1, էջ 155-172:
 46 Սարգիս (Սերգեյ) Փաշոյի (Պողոսի) Եղիզարյանը Թիֆլիսի «Հերմես» տպարանում հրատարակել է դաշնակցական գրականություն: Չերքակալվել է լիժնյան գործով:
 47 «Արտյուշը» Արսեն Ստեփանի Քոչարյանն է:
 48 Ջարգարյան Արիստակես (Ռուստեմ) (1864-1935): Հովհ. Թումանյանի մտերիմ բարեկամներից: 1910 թ. ընտրվել է Հայոց հրատարակչական ընկերության նախագահ:
 49 Այժմ Ծաղկաձոր:

ժեշտության մասին, իսկ նամակի շրջերեսին կա նշյալ Տեր-Հարությունյանցի ստացականը իր կողմից նշյալ գումարը Թիֆլիսի կենտրոնական կոմիտեի նախագահ Սարգիս Մանասյանցից 1906 թ. դեկտեմբերի 25-ին ստանալու մասին (բնագիր գործի թերթեր 3603, 4499):

ՀՈՒՆԱՆՅԱՆՑ ԿԱՐԱՊԵՏ ՄԱՐՏԻՐՈՍԻ

– կուսակցության անդամ և «Ահաբեկիչ-Մարմնի» կից ջոկատի ահաբեկիչ: Գտնվել է «Խեչո Կևորկովի» տրամադրության տակ: 1907 թ. օգոստոսին «Կարոյի» և «Վարդանի» հրամանատարությամբ Պյատիգորսկում, Նովոռուսիյսկում և Յալթայում մասնակցել է «Միհրանի» և նրա ազգականների հետապնդմանը՝ նրանց նկատմամբ մահապատժի իրականացման համար: Սակայն Յալթայում 1907 թ. օգոստոսի 27-ին հաջողվել է սպանել միայն «Միհրանի» զարմիկ Գասպար Նագարովին, որից հետո ահաբեկչական ջոկատի բոլոր անդամները ձերբակալվել են և Օդեսայի զինվորական դատարանի կողմից 1908 թ. հունիսի 14-ին նշյալ սպանության համար դատապարտվել տաժանակիր աշխատանքների: Պյատիգորսկից Թիֆլիս 1907 թ. օգոստոսի 10-ի N 1906 հեռագրով «Կարոն» խնդրել է «Ահաբեկիչ-Մարմնի» ահաբեկիչների ջոկատի գլխավոր պետ Սաքո Մեղավորյանին հաղորդել Նովոռուսիյսկի Հունանյանցին, թե որտե՞ղ է նա ուղարկվել... «Միհրանի» հետապնդման համար, և հայտնել իրեն կուսակցության անդամ Հովհաննես Էլմասյանի և «Միհրանի» նկատմամբ ահաբեկչության գծով օգնական «Վարդանի» մանրամասն գաղտնի հասցեն: Ըստ այդ հեռագրի՝ Թիֆլիսի կենտրոնական կոմիտեի անդամ Լևոն Թախիրյանը օգոստոսի 11-ի N 4349 հեռագրով Բաթումի կոմիտեի անդամ Նավյանին «Կարոյի» նշյալ խնդրանքի կատարման հանձնարարական է տվել (բնագիր գործի թերթեր 108, 453-456, 476 հակ., 1019-1020, 1071 և հակ., 2358, 2358 հակ., 2370):

ԽԱՐԱԳՅՈՒՆՅԱՆ (նույն ինքը՝ Խարագ-

յոզով-Խլեբնիկով) **ԻՎԱՆ** [Հովհաննես] **ԿԱՐՊԻ** (կուսակցական ծածկանունը՝ «Հովիվ») – Գոնի Նախիջևանում փակված հայկական «Նոր կյանք» թերթի խմբագիր: Նշյալ թերթը ֆինանսավորվել է «Դաշնակցություն» կուսակցության կողմից: Նշյալ խմբագրության գրասենյակում 1907 թ. տեղի են ունեցել տեղի կենտրոնական կոմիտեի նիստեր և ժողովներ, և այն կուսակցական գրագրության համար գաղտնի բնակարան է եղել: Արմավիրից Գոնի Նախիջևան 1907 թ. հուլիսի 19-ին ուղարկված N 2009 հեռագրից երևում է, որ Արմավիրի ենթակոմիտեի նախագահ Չինչինյանը («Նորավանդ», «Համո») «Նոր կյանքի» խմբագրության հասցեով Գռուզիայանին խնդրել է մինչև հուլիսի 21-ը շտապ ուղարկել «Դասախոս» ահաբեկչին, նշելով, որ հակառակ դեպքում ամեն ինչ կորած է: 1907 թ. հոկտեմբերի 8-ին խմբագրությունում խուզարկությամբ առգրավված չորս մամակներում, որոնցից երկուսը պատրաստ էին ուղարկման համար, իսկ երկուսն էլ ստացվել էին խմբագրությունում, պարզվել է, որ առաջին երկու մամակները Խարագյոզյանի («Հովիվ») ստորագրությամբ էին, ընդ որում առաջինը 1907 թ. հոկտեմբերի 8-ին՝ հոգևորական Հակոբ Սառիկյանի⁵⁰ անունով «Սիկին»⁵¹ փոխանցելու համար և վերաբերել է Գոնի Ռոստովում «Դաշնակցություն» կուսակցության արհեստավորների միություն («Արհեստ») կազմակերպելուն, և որ նախօրոք թաքցվել էին խմբագրության թղթերը, իսկ հոկտեմբերի 7-ի երկրորդ մամակում Խարագյոզյանը կուսակցության անդամ Լևոն Արովյանի միջոցով Մեդրյանին (Համո Օհանջանյանին) հաղորդել է Գոնի Ռոստովում 1907 թ. դեկտեմբերին և ապա՝ Ս. Պետերբուրգում գումարվելիք առաջիկա կուսակցական ժողովների մասին, իսկ չորրորդում «Սիկը» հաղորդել է Խարագյոզյանին Արմավիրում «Դաշնակցություն» կուսակցության արհեստավորների միության գործունեության մասին (բնագիր գործի թեր-

50 Հակոբ Արզումանի Սառիկյան (20.12.1872, գ. Փանծաքար, Իջևան-1945, Երևան): Խամասորի արշավանքի մասնակից, հոգևորական, ձերբակալվել էր լիժնյան գործով: Տես «Վեմ», 2011, N 2, էջ 195-199:

51 «Սիկ» կամ «Սիգ»- Սիմոն Գռուզիյան - Վրացյան:

թեր 301-302, 1817 հակ, 1016, 1222-1223, 1935
և հակ, 1965, 2002 հակ, 2019-2020, 2340, 2374,
2375):

ԽԱՉԱՏՈՒՐՈՎ ՀՎԿՈՐ ԱՔՐԱՀԱՄԻ

(կուսակցական ծածկանունը՝ «Սասունյան»,
«Զյոռ Հակոբ») – Յաթթայի կոմիտեի նախա-
գահ, Յաթթայում «Սասուն» սրճարանի սեփա-
կանատեր: Այդ սրճարանը կուսակցական
գրագրության համար գաղտնի բնակարան է
ծառայել: Յաթթայում 1907 թ. օգոստոսին մաս-
նակցել է «Սիիրանի» և նրա ազգականների
նկատմամբ մահավճռի իրականացմանը: Յաթ-
թայից 1907 թ. օգոստոսի 10-ի N 2085 հեռագ-
րով Բաթումի կոմիտեի անդամ Ագարիկ
Ագարյանին հաղորդել է «Սիիրանի» և նրա
ազգականների ժամանման մասին («բաբերդ-
ցիներն այստեղ են») (բաբերդցիներ մականու-
նը տրվել է «Սիիրանին» և նրա ազգա-
կանների⁵²) (բնագիր գործի թերթեր 464, 466,
1490-1493, 1119, 2364, 2373):

ԽԱԺԱԿՅԱՆ ԳԱՐԵՂԻՆ՝⁵³

(կուսակցա-
կան ծածկանունը՝ «Խաժակ») – Թիֆլիսի
կենտրոնական կոմիտեի անդամ, հակակառա-
վարական գրքույկների, կոչերի կազմման գոր-
ծի վարիչ և կուսակցության անդամների ու կո-
միտեների համար քարոզչության վարման
եղանակների և հնարքների մասին
դասախոսություններ կարդացող: 1905 թ. նո-
յեմբերի 10-13-ին կայացած Ընդհանուր ժողո-
վի⁵⁴ մատյանային որոշումներից երևում է, որ
Խաժակյանն այդ ժողովին գործուն մասնակ-
ցություն է ունեցել՝ ապացուցելով, որ հայերին
ռուսական կառավարությունից ինքնավարու-
յուն և ֆեդերացիա է հարկավոր պահանջել:
Ղարաքիլիսայից Գիլիջան 1907 թ. հուլիսի
2-ին ուղարկված N 7 հեռագրով կուսակցու-
թյան անդամ Սերգեյ Եղիզարովը խնդրել է Խա-
ժակյանին իմանալ, թե ե՞րբ է Թիֆլիսի կենտ-
րոնական կոմիտեի նախագահ Սերգեյ
Մանասյանցը կուսակցության անդամների
հետ Ղարաքիլիսայում լինելու (բնագիր գործի

թերթեր 2195 հակ., 2196, 2341, 2344, 2365, 2371
հակ., 5138, 5157 հակ.):

ԽԱՉԱՏՈՒՐՈՎ ԿԱՐԱՊԵՏ – կուսակ-
ցության անդամ և նրա կոմիտեներին զենք մա-
տակարարող: Կուսակցության Բյուրոյի 1906
թ. հաշվետվությունից երևում է, որ Կարապետ
Խաչատուրովը Երևանի կենտրոնական կոմի-
տեին հասցրել է 125 ռուբլի արժողությամբ վեց
ատրճանակ (բնագիր գործի թերթեր 3581,
3585, 4050-4054):

«ՀՐԱԾԻՆ» – Բաքվի⁵⁵ շրջանի «Անտա-
ռապատի» կոմիտեի անդամ: 1907 թ. դեկտեմ-
բերի 19-ի Անտառապատի կոմիտեի հաղոր-
դագրությունը կոմիտեի անդամ «Հրածինի»
կուսակցության շրջանային ժողովի պատգա-
մավոր ընտրվելու մասին (բնագիր գործի թերթ
3014):

ՉՈՒՔԱՐՅԱՆ ՊՈՂՈՍ ԽԱՉԱՏՈՒՐԻ

(կուսակցական ծածկանունը՝ «Չուբար») –
Երևանի [կենտրոնական] կոմիտեի անդամ:
«Կարոյի» 1907 թ. հուլիսի գրություններում
նշվում է Պյատիգորսկում կատարված կուսակ-
ցական ծախսերի համար «Չուբարին» 25
ռուբլու տրամադրումը: 1907 թ. հուլիսից օգոս-
տոս Պյատիգորսկում «Կարոյի» հետ նա նույն
բնակարանում է ապրել: Կուսակցության Բյու-
րոյի 1906 թ. հաշվետվություններում նշվում է
Թիֆլիսում կուսակցական ծախսերի համար
«Չուբարին» 84 ռուբլի 50 կոպեկ գումարի
տրամադրումը: Պյատիգորսկից Կարս, Յաթթա
և Արմավիր 1907 թ. օգոստոսի 19-ին և 27-ին
ուղարկված NN 3682, 3683 և 5090 հեռագրերից
երևում է, որ նա նույն կուսակցության անդամ-
ներ Ալեքսանդր Շարաֆյանի և Անահիտ Փար-
սադանյանի հետ գաղտնի գրագրության մեջ է
եղել՝ հաղորդելով նրանց միմյանց գտնվելու
վայրերի մասին (բնագիր գործի թերթեր 471
հակ., 911-912, 1066 հակ., 2022, 2162, 1138,
2182 և հակ., 2346, 2362 հակ., 3604):

«ՉԵՉԵՆ» («Չաչան») – կուսակցական
զենքի պահապան: Կուսակցության Արևելյան

52 Սիիրանը ծնունդով Բաբերդ քաղաքից էր:
53 Գ. Խաժակի դատական գործը տես «Վեն», 2010, N 1, էջ 149-165:
54 Խոսքը Կովկասյան ռայոնական ժողովի մասին է:
55 «Անտառապատի» (Լոռվա) կոմիտեն ընդգրկված էր Թիֆլիսի կենտրոնական կոմիտեի կազմում: Այստեղ
ամենայն հավանականությամբ շփոթմունք է. Բաքվի փոխարեն պետք է լինի Թիֆլիս:

ԵՐԵՎԱՆԻ ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ԿՈՄԻՏԵ 2011
Գ. (Թ) ԳԱՐՅԻ ՔԻՎ 4 (36) ԽՈՒՔԱՐՅԱՆ ՊԵՆԿՆԵՐԻ ԳԵՂՈՍ ԽԱՉԱՏՈՒՐԻ
ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ԿՈՄԻՏԵ

Բյուրոյի թղթերից երևում է, որ. 1. 1906 թ. ապրիլի 10-ին «Չեչենը» ստացականով պահպանության է հանձնել կուսակցական ատրճանակներ, փամփուշտներ, 2. Սարգիս Մանասյանցի 1906 թ. գրությամբ նրան է հանձնվել 50 ռուբլ, 3. 1906 թ. ապրիլի 8-ին Դավիթյանցը «Չեչենից» ստացականով պահպանության է ընդունել զենք, փամփուշտներ և վառոդ, 4. «Չեչենի» 1906 թ. հունիսի 4-ի ստացականը՝ Թիֆլիսի կենտրոնական կոմիտեից 1906 թ. 10 զինվորների ծախսը հոգալու համար 324 ռուբլի 5 կոպեկ ստանալու մասին (բնագիր գործի թերթեր 3574 հակ., 3575 հակ., 3609):

ՇԱՀ-ԱՋԻՉ ԱՐՇԱԿ (Արտաշես) **ՓԻԼԻՊՈՍԻ** – կուսակցության անդամ: «Խեչո Կևորկովի» հուշատետրում Շահ-Ազիզը նշված է կուսակցության անդամ: Դոնի Ռոստովում 1907 թ. նույն կուսակցության անդամ Տեր-Հարությունովի հետ ունեցել է «Արաքս» զինետուն, որը կուսակցության անդամների համար զաղտնի գրագրության հասցե է ծառայել: Կարսի, ապա Վլադիկավկազի կենտրոնական կոմիտեների անդամ Չիլինգարյանը նրա հետ մոտ հարաբերությունների մեջ է եղել: Պյատիգորսկից Դոնի Ռոստով «Արաքս» զինետան հասցեով 1907 թ. հունիսի 16-ին ուղարկված N 2886 զաղտնի հեռագրով ահաբեկիչների ջոկատի պետ «Կարոն» Շահ-Ազիզին հայտնել է, որպետսի վերջինս իրեն դիմավորի Դոնի Ռոստովի կայարանում (բնագիր գործի թերթեր 475, 909 հակ, 1153, 1216, 1673, 1773 հակ., 2298, 2346):

ՇԱՀՆԱՉԱՐՈՎ ՋՈՒՄՇՈՒԳ ԲԵԿ ՄԵԼԻՔ (կուսակցական ծածկանունը՝ «Շահեն») – 1905-1906 թթ. եղել է Թիֆլիսի կենտրոնական կոմիտեին կից ահաբեկչական ջոկատում: Ինչպես երևում է կուսակցության Բյուրոյին ուղարկված Այգեստանի կենտրոնական կոմիտեի 1907 թ. հունվարի 5-ի հաղորդագրությունից, նա Այգեստանի շրջանից ընտրվել է կուսակցության հերթական ժողովի պատգամավոր: Ելիզավետպոլից «Շահեն» ստորագրությամբ 1907 թ. օգոստոսի 14-ին Թիֆլիս ուղարկված N 593 հեռագրով Բյուրոյի անդամ «Գարոյին» (Գարեգին Փաստրմաջյան) տեղեկացվել է

«կուսակցության անդամների կողմից Գարոյի ցանկության կատարումը իրեն չթույլատրելու մասին» (բնագիր գործի թերթեր 3549, 2342-2344, 2200, 5203-5204):

ՇԱՀՊԱՐՈՆՈՎ ԱՎԵՏԻՍ – Ախալքալաքի կոմիտեի անդամ: Ախալքալաքի կոմիտեի անդամ Անջելովը 1907 թ. մայիսի 28-ի N 527 զաղտնի հեռագրով Շահպարտունովին տեղեկացրել է, որ կուսակցության վճիռն իրականացնելու համար ուղարկված ահաբեկիչ Սարգիս Միրաքովը սպանվել է (բնագիր գործի թերթեր 2352, 2352 հակ., 2356):

ՇԱՀՆԱՉԱՐՈՎ – կուսակցության անդամ և կոմիտեներին զենք մատակարարող: Արևելյան Բյուրոյի 1906 թ. հաշվետվությունից երևում է, որ նա Պոպովի հետ համատեղ 1906 թ. հունվարի 20-ին Թիֆլիսի կենտրոնական կոմիտեին հասցրել է 176 ռուբլի, իսկ դեկտեմբերի 7-ին՝ 1125 ռուբլի արժողության ատրճանակներ և փամփուշտներ (բնագիր գործի թերթեր 3581, 3605):

«**ՇՈՒԿԿ**» («Շուիկ») (կուսակցական ծածկանունը՝ «Շուշանիկ») – կուսակցության զինվորների յափնջիների և հագուստի պահպան: Կուսակցության Բյուրոյի 1906 թ. հաշվետվությունից երևում է, որ նշյալ տարվա ընթացքում նա կուսակցության և կոմիտեի անդամներ Արսենից, Տիգրանից, Գևորգից և ուրիշներից յափնջիներ և հագուստ է պահպանության ընդունել (բնագիր գործի թերթեր 3595, 3597, 2203-2204):

ՇԱԽՅԱԼ ԹՈՒՄԱՍ – կուսակցության անդամ, Բաքվի կենտրոնական կոմիտեի օգտին դրամահավաքներ կատարող: Նրա 1907 թ. հունվարի 20-ի մամակը Բաքվի կենտրոնական կոմիտեին աջակցելու մասին (բնագիր գործի թերթ 316):

«**ՀԱՋԻ ԳԵՎՈՐԳ**» – կուսակցության անդամ: Նրա 1905 թ. հուլիսի 18-ի ստացականը կուսակցության Բյուրոյին ծախսերի համար կուսակցական գումարից 5 ռուբլի կանխավճար ստանալու մասին: «Մասիս» ճաշարանում զինվորների ճաշի համար 1906 թ. նոյեմբերի 24-28-ի 26 ռուբլի 5 կոպեկ գումարի նրա հաշիվը Թիֆլիսի կենտրոնական կոմի-

տեին: Նշյալ կոմիտեից նրան, Խեչոյին, Մանուկին և Սամսոնին 1906 թ. կուսակցական ծախսերի համար 23 ռուբլի 20 կոպեկ հանձնելու մասին գրությունը (բնագիր գործի թերթեր 3575, 3606 հալ.):

ԱԼԱՎԵՐԳԻ-ՔԵԿՅԱՆ ՍԻՄՈՆ ՔԵԿ – կուսակցության կոմիտեներին զենքի և փամփուշտների մատակարար: Կուսակցության Բյուրոյից 1906 թ. նրա կողմից հասցված ատրճանակների և փամփուշտների համար 286 ռուբլի գումարի ստացական (բնագիր գործի թերթեր 3588 հալ., 4498 հալ.):

ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ – Ելիզավետպոլի [կենտրոնական] կոմիտեի անդամ: Կուսակցության Բյուրոյին տրված 1905 թ. դեկտեմբերի 31-ի նրա ստացականը ֆայտոնչի «Մովսեսի» միջոցով 10 «Պարաբելում» և 7 «Մամուզեր» համակարգերի ատրճանակների և փամփուշտների ստացման մասին (բնագիր գործի թերթեր 3602, 3602 հալ., 4499 հալ.):

«ԱՎԱԵԿ»⁵⁶ – կուսակցական զենքի պահպան: Ըստ կուսակցության Բյուրոյի 1906 թ. հաշվետվության՝ նա և «Հաջի Լևոնը» 1906 թ. ապրիլի 17-հոկտեմբերի 5-ին պահպանության են ընդունել զենք, վառոդ, ռումբեր և փամփուշտներ (բնագիր գործի թերթեր 3607-3508):

«ՀԱՅԿԱԶՈՒՆԻ»⁵⁷ – Բաքվի 3-րդ կոմիտեի (Սև քաղաք) անդամ և քարտուղար: 1907 թ. դեկտեմբերի 19-ի Բաքվի 3-րդ կոմիտեի հաղորդագրությունը Բաքվի կենտրոնական կոմիտեին 1908 թ. շրջանային ժողովի պատգամավոր [sic] «Հայկազունու» ընտրության մասին: Նախագահ «Վարդանյանի» և քարտուղար «Հայկազունու» ստորագրությամբ 1907 թ. դեկտեմբերի 21-ի Բաքվի 3-րդ կոմիտեի հաղորդագրությունը Բաքվի կենտրոնական կոմիտեին՝ Սև և Սպիտակ քաղաքների կողմից անդամ «Սկրտումի» 1908 թ. կուսակցության շրջանային ժողովի պատգամավոր ընտրվելու մասին (բնագիր գործի թերթեր 2996, 3014 հալ.):

56 Դատական գործի բնագրում այսպես է գրված:

57 Հիշեցնենք, որ «Հայկազունի» կուսակցական ծածկանունի տակ քննչական մարմինները ժամանակին նկատի են ունեցել Դովի. Քաջագունունու, ինչից նա հրաժարվել է: Այստեղ քննիչները շփոթել են նաև կոմիտեի շրջանի («Հայկազունի») և շրջանային ժողովի համար ընտրված («Սկրտում») պատգամավորների լիազորությունները: Մանրամասն տես «Վեմ», 2010, N 4, էջ 186-194:

58 Դատական գործի բնագրում այսպես է գրված:

«ԱՐՁԱՆՎԵԼ»⁵⁸ – Բաքվի քաղաքային կոմիտեի անդամ: Կուսակցության կոմիտեների անդամների ընտրության դեպքում երկաստիճան համակարգի ընդունման անհրաժեշտության մասին 1908 թ. հունվարի 4-ի նրա հաղորդագրությունը Բաքվի կենտրոնական կոմիտեին (բնագիր գործի թերթ 3014):

ԱՆՏՈՆՅԱՆՅ ԼԵՎՈՆ ՂԵՎՈՆԳԻ – կուսակցության անդամ, Բաքվի կենտրոնական կոմիտեի օրգան «Գրող» ամսագրի և «Դաշնակցություն» կուսակցության հրատարակած գրքույկների տարածման վարիչ: Նիկոլայ և Ղազար Ղևոնդի Անտոնյանցների հետ Բաքվում Կոնստանտինովյան փողոցում՝ Հովհաննեսովի տանը, նրա զբաղեցրած բնակարանում 1907 թ. հուլիսի 17-ի խուզարկությամբ գտնվել է նշյալ «Գրող» ամսագրի N 14 և N 15 համարների 42 օրինակ (բնագիր գործի թերթեր 3834, 3835, 3849):

ԱՆՏՈՆՅԱՆՅ ՆԻԿՈԼԱՅ ՂԵՎՈՆԳԻ – մույնը, ինչ որ Լևոն Անտոնյանը:

ԱՆՏՈՆՅԱՆՅ ՂԱԶԱՐ ՂԵՎՈՆԳԻ – մույնը, ինչ որ Լևոն Անտոնյանը:

ԱՌԱՔԵԼՅԱՆ ԱՌԱՔԵԼ – կուսակցության և կոմիտեի անդամ: Նրա 1906 թ. սեպտեմբերի 3-ի նամակը Կարս՝ Տեր-Անանիկյանին թողոտսիայում «Դաշնակցություն» կուսակցության գործերի անհաջող զարգացման մասին: Խաչատուր Քեբաբչյանի միջոցով 1906 թ. սեպտեմբերի 4-ին նա թողոտսիայից Բաթում տեղի կենտրոնական կոմիտեի համար ուղարկել է երկու տակառիկ, որոնցում առգրավումից հետո պարզվել է՝ եղել են վառոդ և փամփուշտներ: Պետրոսյանի անունով Բաթումի կենտրոնական կոմիտեի բլանկի վրա նշյալ բեռի ուղարկման մասին 1906 թ. սեպտեմբերի 4-ի նրա գրությունը (բնագիր գործի թերթեր 4568-4571):

ԷԼՄԱՅԱՆ ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ ՍՏԵՓԱՆԻ – քրքահպատակ (կուսակցական ծածկանունը՝ «Հովնան»), Նովոռոսիյսկում թուրքական հյուպատոսի քարտուղար, կուսակցության անդամ և անվանի գործիչ: Կուսակցության անդամ

ԵԳՅԵՆՈՅԳԻՈՒ

1011
Գ. (Թ) գառի, քիվ 4 (36) հոկտեմբեր-դեկտեմբեր, 2011

ԿԵԿ համահայկական հանդես

քրքրահպատակներին մատակարարել է օտար անձնագրեր, որպեսզի նրանց հնարավորություն տրվի ոստիկանությունից թաքնվել: Ըստ «Խեչո Կևորկովի» հուշատետրի՝ Նովոռոսիյսկում նրա բնակարանը կուսակցության անդամների և գրագրության համար գաղտնի հասցե էր: Այդ ամենը հաստատվում է հետևյալ հեռագրերով, որոնք վերաբերում են «Միհրանի» նկատմամբ կուսակցության մահավճռի իրականացմանը. 1. Թիֆլիսի կենտրոնական կոմիտեի անդամ Արտեմ Թայիրյանը 1907 թ. օգոստոսի 8-ին Արմավիրի ենթակոմիտեի անդամ Բեժանյանին ուղարկած N 370 հեռագրով հրահանգել է, որպեսզի ավագ ահաբեկիչ «Խեչո Կևորկովը» անհապաղ Նովոռոսիյսկ մեկնի («Միհրանի» նկատմամբ մահվան վճռի իրականացման համար) և այնտեղ Էլմասյանից ահաբեկչական ջոկատի պետ «Վարդանին» հարցնի, 2. Թիֆլիսից 1907 թ. օգոստոսի 8-ին ուղարկված N 371 հեռագիրը, որ Հյուսիսային Կովկասի շրջանի ահաբեկիչների պետ Ալեքսանդր Շարաֆյանը «Խեչո Կևորկովի» ժամանման միջոցին վերջինիս բացատրի գործերի վիճակը («Միհրանի» նկատմամբ ահաբեկչության) և արդյունքների մասին հեռագրի, 3. Արմավիրից «Կարոն» 1907 թ. օգոստոսի 10-ի N 3096 հեռագրով «Ահաբեկիչ-Մարմին» կից ահաբեկիչների ջոկատի պետ Մեղավորյանին խնդրել է Նովոռոսիյսկում ջոկատի անդամ Հունանյանցին հաղորդել «Վարդանի» և Էլմասյանի հասցեն, 4. «Վարդանը» Թեոդոսիայից 1907 թ. օգոստոսի 12-ի N 2196 հեռագրով Հովհաննես Էլմասյանին խնդրել է անհապաղ պատասխանել Գառնիկ Մուսայանին՝ ժամանե՞լ է Նովոռոսիյսկ «Խեչո Կևորկովը», թե՞ ոչ, 5. «Վարդանը» Յալթայից 1907 թ. օգոստոսի 12-ի N 2486 հեռագրով Հովհաննես Էլմասյանին հաղորդել է, որպեսզի եթե «Խեչո Կևորկովը» ժամանել է Նովոռոսիյսկ, ապա թող մեկնի Թեոդոսիա, որտեղ նրան ինքը կսպասի (բնագիր գործի թերթեր 420, 476 հակ., 826 հակ., 827 հակ., 1119, 1209, 2008 հակ., 2342 հակ., 2346, 2363, 2372):

ՅՈՒՍՈՒՖՅԱՆՑ ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ ԱՐՏԵՄ

– կուսակցության և կոմիտեի անդամ: Բյուրոյի անդամ «Ռ-ստոմը» (Ստեփան Զորյանց) Թիֆլիսից 1907 թ. օգոստոսի 26-ի N 12197 հեռագրով պահանջել է, որպեսզի Յուսուֆյանն անհապաղ գործերով Թիֆլիս ժամանի և մեկնման մասին հեռագրի: Կուսակցության անդամ Ղանալավլիովը Ախալցխայից 1907 թ. հուլիսի 23-ի N 613 հեռագրով հաղորդել է Թիֆլիս՝ կուսակցության անդամ Սալխասյանին, որպեսզի վերջինս «Խարիսխի» խմբագրության մեջ Յուսուֆյանին հանդիպի: Նոր Բայազետից Սմբատը «Խարիսխի» հասցեով 1907 թ. օգոստոսի 26-ի N 126 հեռագրով «Ռ-ստոմին» հաղորդել է Ախալցխայում Յուսուֆյանի գտնվելու վայրի մասին (բնագիր գործի թերթեր 1023, 2001 հակ., 2346, 1066 հակ., 2207, 2208 հակ.):

Նշյալ ընկերակցության հանցավոր գործունեության բնութագրման համար հարկ է մատնանշել այն ահաբեկչական ակտերը, որոնք նրա վճռով 1905-ից մինչև 1908 թ. ներառյալ կատարվել են ինչպես պետական իշխանության ներկայացուցիչների, այնպես էլ մասնավոր անձանց նկատմամբ: Նման ակտերի ճշգրիտ քանակը առայժմ պարզել հնարավոր չեղավ, սակայն ներկա պահին քննության տվյալներով միանգամայն հաստատվել է, որ նշյալ ժամանակաշրջանում հայ հեղափոխական «Գառնակցություն» կուսակցության վճռով կատարվել են հետևյալ սպանությունները⁵⁹.

1. Ելիզավետպոլի փոխգնդապետ Անդրեևի, 2. գավառապետ Բոգուսլավսկու, 3. գավառապետ Նաչչանսկու, 4. գավառապետ Շմերլինգի, 5. գավառապետ Պավլովի, 6. ոստիկանական պոլիցմեյստեր, գնդապետ Սախարովի, 7. ոստիկանական պրիստավ Զավախովի, 8. ոստիկանական պրիստավ Շումակեի, 9. սահմանապահ սպա Բիկովի, 10. Բաքվի նահանգապետ Նակաշիձեի, 11. Մահմեդ Կիզիլիմսկու, 12. ոստիկանական ռումբսոր Ստանոյի, 13. ոստիկանական ռոտ-

59 Ներկայացվող ցանկն ամենևին էլ ամբողջական չէ: Մյուս կողմից, միանշանակ չի կարելի փաստել նրանց բոլորի ԳՅԴ անդամների կողմից ահաբեկումը (փաստաթղթի վերջին մասում կատարված ընդգծումները մերն են -Ա.Յ.):

միսոր Ապպելի, 14. գեներալ Կարանգոզովի, 15. գեներալ Ալիխանովի, 16. գեներալ Գրյազնովի, 17. գնդապետ Կրավչենկոյի, 18. ոստիկանական հսկիչ Պուստովոյտովի, 19. ոստիկանական հսկիչ Իզդեբսկու, 20. բանտապետ Պրեխտելի, 21. ոստիկանության պաշտոնյա Լազարևի, 22. ենթասպա Լալաձեի, 23. ոստիկանական ռոտմիսոր Գնուտովի, 24. Ալիբեգովի, 25. Վասիլի Շահնագարովի (Արմավիրում), 26. Տեր-Ավետիսյանցի, 27. Խեչո Մուխթարովի, 28. Վարդապետյանի, 29. Սերգո Մամուլյանցի, 30. Ենոք Շանյանի, 31. Լյուսիկի, 32. Գասպար Նազարովի, 33. Վասիլի Շիխալիի, 34. Մուշեղ Առաքելյանի, 35. Կարապետ Ավակովի, 36. Մուշեղ Օհանյանի, 37. ոստիկանության պաշտոնյա Պոլեշկոյի, 38. ոստիկանության պաշտոնյա Ուլյանովի, 39. հայ Ալյանի, 40. հայ Սերգոյի, 41. հոգևորական Եղիազարովի, 42. Թևոս Խաչանովի, 43. տանուտեր Ավագ Հախվերդովի, 44. Լալաևի, 45. Եղիգարյանի, 46. ոստիկանական ուրյադնիկ Փալանդովի:

Ըստ վերոշարադրյալի և ուշադրության առնելով, որ՝ 1. Ավետիս Ահարոնյանը, 2. Համազասպ Օհանջանյանը, 3. Ստեփան Ջորյանը, 4. Հարություն Շահիբկյանը, 5. Գարեգին Փաստրմաշյանը, 6. Մինաս Մուրադովը, 7. Գումանը, 8. Սաքո Մեղավորյանը, 9. Մուրադը, 10. Սեպուհը, 11. Արմենակ Շահնագարովը, 12. Վահան Արծրունին, 13. Լևոն Աբովյանը, 14. Արտաշես Չիլինգարյանը, 15. Վարդան Արզումյանը, 16. Հակոբ Չիլինգարյանը (մահացել է), 17. [Իվան] Մելիք-Ավագովը, 18. Արամ Ամիրյանը, 19. Գևորգ Արաբաշյանը, 20. Աբրահամ Անիստյանը, 21. Հաջի Մուղուսի Ավետիսովը, 22. Արամ⁶⁰ Հակոբյանը, 23. Ազարիկ Ազարյանը, 24. Ավետիս Ազնաուրյանը, 25. Արմենակ Հակոբովը, 26. Սողոմոն Ամիրխանյանը, 27. Ախաշյանը, 28. «Հաջի Լևոն», 29. Հմայակ Արարատյանցը, 30. Հովսեփ Արղությանը, 31. Անջելովը, 32. «Ստեփանը» («Արտուշ»), 33. Մկրտիչ Աղամալովը, 34. Թորոս Ալոյանցը, 35. «Արսե-

նը», 36. Սարգիս Աթայանցը, 37. Գևորգ Հարությունյանցը, 38. Եղիևը, 39. Դակրատ⁶¹ Առաքելյանը, 40. Վանո Ավետիսյանը, 41. Մինաս Բերբերյանը, 42. Արշակ Մանուկյանը, 43. Արտաշես Բուդուդովը, 44. Խաչատուր Բիջողին, 45. Արսեն Բեջանյանցը, 46. Բեգենկյանը, 47. «Բախշին», 48. Խաչատուր Բզնունին, 49. Վանո Բաղալյանցը, 50. Վոստ Կահանյանը, 51. Ղազար Վարդանյանը, 52. Մինաս Վարդանյանցը, 53. Վարդանյանը, 54. Ամպուտ Թաթայանցը, 55. Երվանդ Թաթայանցը, 56. Արտեմ Գրիգորյանը, 57. Վահան Ղարիբովը, 58. Համբարձում Ղարիբովը, 59. Պետրոս Հալաջյանցը, 60. Սեմեվոն Գառուլյանը, 61. Սամսոն Գրիգորյանը, 62. Մկրտիչ Գրիգորյանցը, 63. Սահակ Ղարիբյանը, 64. Ստեփան Մկրտչյանը, 65. Լևոն Գյանջենցյանը, 66. Սամսոն Գալանջանցը, 67. Բեսարիոն Գալստյանը, 68. Լևոն Գևորգբեկյանը, 69. «Գորգիսը», 70. Ամիրխան Գասպարյանցը, 71. Ղուկասյանը, 72. Գալուստ Ղազարյանցը, 73. բժիշկ Գևորգբեկյանը, 74. Ա. Գալալյանցը, 75. Արմեն Գասպարյանցը, 76. «Գուրգենը», 77. «Գասախոսը», 78. Գաբախանյանը, 79. «Ջումշուդը» («Մարտին»), 80. Լևոն Գավիթյանը, 81. Չիլիխովը, 82. Սիմոն Եղիազարովը, 83. Մոսես Երեմյանցը, 84. Գարեգին Հեքիմյանը, 85. Մկրտումովը, 86. Մելիք-Ալահվերդովը, 87. Գավիթ Չավրիևը, 88. Հովհաննես Ջորյանը, 89. «Ջարմիկը», 90. Քարտաշյանը, 91. Սարգիս Քոչարյանցը, 92. Հարություն Քոչարյանցը, 93. Գեղամ Մկրտչյանը, 94. Գառնիկ Մուսայանը, 95. Արամ Մկրչյանը, 96. Հովակիմ Միրազիզովը, 97. Միրզոյանցը, 98. Ալեքսանդր Մելիք-Ազարյանը, 99. Հրանտ Մելյանը, 100. Խաչատուր Մարջանը, 101. Մեշաջանյանցը, 102. Զինաիդա Մեհրաբյանը, 103. Ջումշուդ Ասովաժատուրովը, 104. Մթերյանը, 105. Մախապյանը, 106. Մանուկյանը, 107. Իսահակ Մելիքյանը, 108. Արտաշես Մելքոնյանը, 109. «Միրզատը», 110. Սարգիս Մարգարյանը, 111. Միրբայել Մելիք-Վարդանյանը,

60 Հակոբյանի անունը Աբրահամ էր:
61 Դատական գործի բնագրում այսպես է գրված:

112. Համագասպ Նահրատյանցը, 113. Վահրամ Նալբանդյանցը, 114. Նավյանը, 115. Վասիլի Նարգիսը, 116. Համագասպ Սրվալայանցը, 117. Մնացական Նալբանդյանցը, 118. Սարգիս Օհանջանյանցը, 119. Հայրապետ Պետրոսյանցը, 120. Վաչագան Փարսադանյանը, 121. Վահան Փամբակյանը, 122. Հովո Պողոսովը, 123. Պոպովը, 124. Արմենակ Սելվիյանը, 125. Հարություն Մայիլյանը, 126. Չաքարիա Սարգիսովը, 127. Ասլան Սարգիսովը, 128. Հայկ Մողոմոնյանը, 129. Աբրահամ Սարգսյանցը, 130. Ղազար Ստեփանյանցը, 131. Արտաշես Մուժյանը, 132. Ավետիս Իսահակյանցը, 133. Մարգար Սաֆյանը, 134. Մկրտում Սահակյանը, 135. Իրեն Թամանցև անվանողը («Գևորգ», «Վարդան»), 136. Լևոն Թայիրյանը, 137. Լևոն Թադևոսյանը, 138. Ներսես Տեր-Հարությունյանը, 139. Թադևոս Ամիրյանցը, 140. Հովհաննես Թումանյանը, 141. Տիգրան Տեր-Աբրահամյանը, 142. Արիստակես Տեր-Ղավիղյանցը, 143. Արսեն Տեր-Հարությունյանը, 144. Կարապետ Հունանյանցը, 145. Իվան Խարազյոզյանցը, 146. Հակոբ Խաչատուրովը, 147. Գարեգին Խաժակյանը, 148. Կարապետ Խաչատուրովը, 149. «Հրաժիրը», 150. Պողոս Չուբարյանը, 151. «Չեչենը», 152. Արշակ Շահ-Ազիզը, 153. Ջումշուդ Բեկ-Մելիք Շահնազարյանը, 154. Շահպարտնովը, 155. Շահնազարովը, 156. «Շուշիկը», 157. Թումաս Շախյանը, 158. «Հաջի Գևորգը», 159. Սիմոն Բեկ Ալահվերդի-Բեկյանը, 160. Հովհաննես Հարությունյանը, 161. «Աղանկը», 162. «Հայկազունին», 163. «Արգանգեղ», 164. Լևոն Անտոնյանը, 165. Նիկոլայ Անտոնյանը, 166. Ղազար Անտոնյանը, 167. Առաքել Առաքելյանցը, 168. Հովհաննես Էլմասյանը, 169. Հովհաննես Յուսուֆյանը⁶² միանգամայն մերկացվում են իրենց միջև նախնական համաձայնությամբ հայ հեղափոխական «Դաշնակցություն» կուսակցության հանցա-

վոր ընկերակցությանը մասնակցության մեջ, ընկերակցություն, որն իր գործունեության խնդիր էր դրել գործադուլների, տնտեսական, կազմակերպչական և քաղաքական ահաբեկչությունների ճանապարհով և զինված ապստամբության [միջոցով], ռուսական պետության մեջ հաստատված հիմնական օրենքներով կառավարման ձևի հանդեպ բռնի ոտնձգության և գոյություն ունեցող հասարակական կարգի տապալման միջոցով դաշնային [ֆեդերատիվ], ժողովրդավարական հանրապետության հիմնման համար, ընդ որում նշյալ հանցավոր ընկերակցությունը նշյալ նպատակների համար 1905 թվականից մինչ այժմ Թիֆլիսում և Ռուսական կայսրության այլ քաղաքներում իր տրամադրության տակ ուներ.

1. *Հեղափոխական բյուրո, հեղափոխական կենտրոնական և տեղական կոմիտեներ, ենթակոմիտեներ, խմբեր և այլն, որոնք հրապարակել են հակակառավարական ամսագրեր, բերբեր, գրքույկներ, կոչեր, ծրագրեր՝ ռուսական պետության մեջ հանրապետության ձևավորման համար զինված ապստամբության կոչով,*

2. *Սարքավորված ցույցեր, հրաչ-գայիկ և սառը զենքի համար մեծ պահեստներ, պայթուցիկների (ռումբեր), վառողի, փամփուշտների, դինամիտի և այլնի մեծ պաշարներ,*

3. *Հեղափոխական զինվորների («Ձիև-վորներ») հապուկ ջոկատներ, «Ահաբեկիչ Մարմնի» գլխավորությամբ ահաբեկչական ջոկատներ, որոնք կուսակցության որոշմամբ 1905 թվականից մինչև 1908 թ. Ռուսաստանում կառավարող իշխանության և մասնավոր անձանց մի շարք սպանություններ են կատարել, ովքեր չեն ցանկացել ենթարկվել նրա անօրինական կարգադրություններին,*

4. *Տեղական հայ բնակչության վրա իր հանցավոր նպատակների համար ցարեկան*

62 Անշուշտ, այս քանակը՝ 169, ճշգրիտ և ամբողջական չէ, մանավանդ՝ չճշտված անունների անհարկի ընդգրկման ու անիմաստ կրկնությունների պատճառով: Մասնավորապես, ցուցակում բացակայում են 337 Մեծ դատավարությամբ անցած Գարեգին Նժդեհի, Արշակ Մեիրաբյանի և այլոց անունները:

հարկեր է բռնադատել և մահվան սպառնալիքի փակ հարուստ անչանցից հարկադիր առավել մեծ չափերի գումարների դրամահավաքներ կատարել, ովքեր հրաժարման դեպքում նույն կոմիտեների որոշումներով մահվան են ենթարկվել,

5. Սեփականացնելով կառավարող իշխանության դատական և վարչական գործառույթները և բնակչությանն արգելելով դիմել իշխանություններին, այդ ընկերակցությունն ինքը, իր Բյուրոյի և կոմիտեների անդամների միջոցով կատարել է քրեական, քաղաքացիական և ընտանեկան գործերի քննություններ և այդ գործերով վճիռներ ընդունել, որոնք իրականացվել են նույն Բյուրոյի և կոմիտեների անդամների միջոցով, այսինքն՝ Քրեական կանոնադրության 102-րդ հոդվածով նախատեսված հանցագործության մեջ,

6. Որ Համազասպ Օհանջանյանը, Հարություն Շահրիխյանը, Մինաս Մուրադովը, Գոմանը, Սաքո Մեղավորյանը, Արտաշես Չիլինգարյանը, Կարապետ Ղարիբովը, Սամսոն Գրիգորյանը («Աբրամովիչ»), Արմենակ Նավյանը, Համազասպ Սուրվայանցը, Արմենակ Սելվիյանը, Հայկ Սողոմոնյանը, իրեն թամանցե անվանողը, Լեոն Թայիրյանը, Հակոբ Խաչատրովը, «Դասախոսը», Գեղամ Սկրբչյանը, Ասլան Սարգիսովը դրանից զուտ լմեղադրվում են՝ դարանից սպանությունների կատարման գործում սադրանքի և հանցակցության մեջ, Պապոթի մասին կանոնադրության 13-րդ, 120-րդ և 1453-րդ հոդվածներով նախատեսված հանցագործությունների մեջ,

7. Որ Հակոբ Չիլինգարյանը մահացել է մինչև ներկա գործով որպես մեղադրյալի ներգրավումը,

8. Որ Քրեական դատավարության կանոնադրության 120-րդ հոդվածի համաձայն որպես մեղադրյալներ ներգրավման ենթակա անչինք՝ վերոնշյալ «Սյրեփանը» (Արպուշ), «Արսենը», «Բախշին», Բեզենկյանը, «Գորգիսը», Ղուկասյանը, «Դասախոսը», «Չարմիկը», «Չումշուդը», «Գորգենը», Մեշ-

չադյանցը, «Լիպարիպը», «Հրածիւնը», «Չեչենը», «Հաջի Գեորգը», «Շուշիկը», «Աղանկը», «Հայկազունին» և «Արզանգելը» բոլոր չեռնարկված միջոցներով դեռ չեն բացահայտվել, դրա համար էլ Գատական Քննիչը, ղեկավարվելով Քրեական դատավարության կանոնադրության 396-րդ հոդվածով,

ՈՐՈՇԵՑ

Նշյալ հայ հեղափոխական «Դաշնակցություն» կուսակցություն ընկերակցությանը մասնակցած վերոնշյալ բոլոր անչանց, բացառությամբ նրանց, ովքեր չեն բացահայտվել, որպես մեղադրյալների ներգրավվել Քրեական կանոնադրության 102-րդ հոդվածով, իսկ վերջիններին այդ մեղադրանքը ներկայացնել նրանց անչանց բացահայտմամբ: Ինչ վերաբերում է Համազասպ Օհանջանյանին, Հարություն Շահրիխյանին, Մինաս Մուրադովին, Գոմանին, Սաքո Մեղավորյանին, Արտաշես Չիլինգարյանին, Կարապետ Ղարիբովին, Սամսոն Գրիգորյանին, Արմենակ Նավյանին, Համազասպ Սուրվայանցին, Արմենակ Սելվիյանին, Ալեքսանդր Շարաֆյանին, Հայկ Սողոմոնյանին, Խաչատրոս Կեռիկովին, իրեն թամանցե անվանողին, Լեոն Թայիրյանին, Հակոբ Խաչատրովին, Ասլան Սարգիսովին, սպա նրանց Քրեական դատավարության 102-րդ հոդվածից բացի որպես մեղադրյալների ներգրավել նաև Պապոթի մասին կանոնադրության 13-րդ, 120-րդ և 1453-րդ հոդվածներով:

Բնագիրը՝ համապատասխան ստորագրություններով:

ՀԱԱ, ֆ. 1457, ց. 3, գ. 1, ք. 328-344:
Թարգմանություն ռուսերենից: